

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ
КРИВОРІЗЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ**

К.В. Ніколенко, І.С. Лопатинська, О.В. Гігін

**Словник-довідник
ЕТИЧНІ ВИМОГИ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ**

Кривий Ріг — 2023

ББК 67.9 (4УКР)61

Н - 63

Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького державного університету внутрішніх справ
(протокол № 15 від 27 квітня 2023 р.)

Укладачі:

Ніколенко Ксенія Вікторівна
Лопатинська Ірина Сергіївна
Гігін Олексій Вікторович

Рецензенти:

Андріяшевська Марина Сергіївна, к.ю.н., адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність

Шурупова Катерина Володимирівна, к.ю.н., доцент кафедри професійної та соціально-гуманітарної освіти Криворізького національного університету

Сабельнікова Тамара Миколаївна, к.філол.н., доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету №1, Донецького державного університету внутрішніх справ

Етичні вимоги правничої професії: словник довідник / укладачі :
К. В. Ніколенко, І. В. Лопатинська, О. В. Гігін. Кривий Ріг: КННІ ДонДУВС,
2023. 90с.

У словнику-довіднику розглянуті загальні особливості етики як соціального явища, окреслені в понятійній формі основні особливості моралі сучасного правника та подані конкретні зведення етичних кодексів суддів, нотаріусів, адвокатів, прокурорів, слідчих та державних й приватних виконавців. Терміни і поняття формують загальне уявлення про сутність, роль і місце етичних поглядів і вимог у професійній діяльності правника.

Словник-довідник розрахований на здобувачів та здобувачок закладів вищої освіти другого освітнього (магістерського) рівня, а також для юридичного профілю працівників правоохоронних органів, викладачів, ад'юнктів (аспірантів).

©К. В. Ніколенко, І. С. Лопатинська,
О. В. Гігін, 2023
©КННІ ДонДУВС, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
Етичні складові правничої професії.....	5
Мораль.....	21
Спеціальні терміни юридичної професійної діяльності.....	35
Нотаріальна етика	40
Судова етика.....	50
Етика слідчого	57
Етика співробітника прокуратури	63
Адвокатська етика.....	69
Професійна етика державних та приватних виконавців.....	75
Список використаних джерел і літератури.....	86

ПЕРЕДМОВА

Сучасне глобалізоване суспільство набуває низки рис, які демонструють перетворювальні процеси в суспільстві, зміни культурних складових соціуму, трансформацію соціальних норм та установок. Юристи-практики в цих умовах повинні вміти реагувати на виклики та проблеми соціуму.

Етичні вимоги стосуються представників різних професій і визначаються переважно активною громадянською позицією, небайдужим ставленням громадян до вирішення проблем, що мають соціальний резонанс та державно-національне значення. Формулювання нових термінів і понять має не тільки науково-теоретичне значення, але й допоможе практично засвоїти інновації, сприятиме вільному володінню сучасною термінологією, уникненню помилок, неточностей чи просто дискомфорту в спілкуванні.

Враховуючи загальність етичних вимог для будь-якої діяльності, соціальну затребуваність та громадський запит на виконання етичних та культурних вимог, варто зазначити, що існують особливі фахові галузі, де етичні вимоги є не просто бажаною якістю, а професійно-необхідною складовою. До таких спеціальностей належать професії лікаря, вчителя, державного службовця. Проте на особливу моральну оцінку в суспільстві заслуговують саме правники. Через публічність своєї професії, необхідність постійно працювати з різними категоріями людей та явність потреби відповідати задекларованим вимогам особисто юристу-практику слід розумітися на актуальних змінах, нововведеннях і базисних основах моралі у своїй професії.

Запропоноване видання містить 9 розділів, де розкриваються основи етики, її сучасні напрями і течії, специфічні особливості моралі; особливу увагу приділено спеціальним правничим термінам, що вживаються представниками будь-яких юридичних спеціальностей. Окремі розділи присвячено проблемам моральної та неморальної поведінки, шляхам уникнення професійних та особистих конфліктів у процесі виконання професійної діяльності нотаріусів, суддів, адвокатів, прокурорів, слідчих, державних та приватних виконавців. Визначення мають як суто змістовний характер, так і досить детально пояснюють нагальні потреби та особливості модерного суспільства.

Словник-довідник не лише надає визначення понять, а й фіксує ключові складові та сутнісні особливості термінів, формує уявлення про класифікацію, сутність та особливості конкретних визначень. Певні юридичні принципи мають загальний характер та можуть бути притаманними декільком галузям правничої професії. Їх специфічні відмінності розкрито у відповідних розділах словника.

Укладачі ставили за мету допомогти здобувачам і здобувачкам другого освітнього рівня «Магістр» в оволодінні знаннями про моральну сутність правничої професії, морально-етичні вимоги до діяльності юриста як

особистості, зрозуміти специфіку моральних стосунків між правниками-колегами та іншими учасниками правничої діяльності, визначити моральні підстави поведінки правника в позаробочий час та в мережі Internet.

Видання стане у пригоді юристам-практикам як довідник з новітніх термінів — складових соціокультурної реальності, що формують нове предметне поле фахівця.

Упорядники словника-довідника не є авторами тлумачень термінів, а лише виступають систематизаторами, що добирали матеріал з урахуванням соціальних тенденцій і зрушень, виділяючи провідні наукові тенденції у вказаній площині задля ефективного здійснення науково-професійної діяльності майбутніх юристів.

1. ЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

ВСТУП ДО РОЗДІЛУ ЕТИЧНА СКЛАДОВА ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

В умовах сучасного суспільства, що глобалізується та в якому домінують специфічні властивості євроінтеграційного характеру, право і мораль відіграють особливе значення. Активний ріст громадянської свідомості, прагнення змінювати світ, поточні події, бути активним актором у своєму власному житті, а не пасивним спостерігачем, що залежить від «вищих» сил, правлячих кіл і т.п., ріст волонтерської та добровольчої діяльності, все це формує нову, свідому дієву особистість. Така особа, як сама сповідує відповідні принципи, так і очікує від людства відповідної поведінки. Вище вказані глибокі соціально-ментальні зрушення впливають на все суспільство, обумовлюють його поведінку та характер допустимих та неприпустимих дій. Певні табу завжди є характерною рисою суспільства, проте вони змінюються з часом та набувають специфічних рис. В сучасному суспільстві практично неприпустимою є неморальна поведінка, що суперечить принципам толерантності, взаємоповаги, гендерної рівності та врахуванню прав людини. Модерний світ активно використовує культуру відміни як інструмент проти осіб, які не просто не виявляють бажання відповідати вимогам суспільства, а відверто порушують його норми і правила. Нові особливості етики, захист таких категорій населення які історично зазнавали певної дискримінації та зневажання виступає трендом щодо захисту і турботи. Вище зазначені особливості стосуються різних сфер соціального буття і правової його сфери у тому числі.

Моральність як передумова діяльності правника має бути пріоритетом, тому що він має роботу, пов'язану з життям і смертю, честю і людською гідністю. Моральні вимоги до представників юридичної професії особливо загострюються в час звернення суспільства до правових гуманітарних цінностей, проблем побудови суспільства і держави на правових засадах. Кінцевим результатом професійної інкультурації майбутнього фахівця-правника є особистість, здатна відтворювати норми та правила професійної правової культури.

Принцип чесності і добропорядної репутації правника є визнаним міжнародним стандартом здійснення юридичної діяльності, який відображений в етичних кодексах поведінки юристів різних країн. Необхідність вимог, встановлених правилами професійної етики, є об'єктивною: лише особі з високою моральною репутацією можливо довіряти брати участь у процесі здійснення правосуддя. Якщо враховувати особливості відповідальності за порушення морально-етичних норма правника, то, як правило, за етичні і правові порушення настає дисциплінарна, адміністративна та кримінальна відповідальність. Ця характеристика є властивою багатьом європейським країнам. Сучасний правник повинен орієнтуватись в основних етичних термінах та поняттях, а також знатись на модерних змінах й удосконаленнях етичного характеру.

ЕТИКА (лат. *ethica*, від грец. ἠθικός —звичай, вдача, характер) — філософська наука, об'єктом дослідження якої є мораль, моральність; система моральних норм і цінностей, властива певній спільноті, соціальній, професійній або іншій групі людей. Е. як наука зосереджує увагу на проблемах сутності й функціонування моралі, досліджує специфіку моральних норм і цінностей, з'ясовує моральні аспекти люд. свідомості, діяльності й спілкування, аналізує мову моралі, значення і функції моральних висловлювань. Термін «Е.» закріпився у філос. вжитку від 4 ст. до н. е. (завдяки назвам праць Аристотеля «Нікомахова етика», «Евдемова етика», «Велика етика»). За Аристотелем, етика разом з політикою утворює царину практичного (на відміну від теоретичного і творчо-продуктивного) пізнання. Згодом стоїки поділили філософію на основні галузі —логіку, фізику (далі метафізику) й етику. Традиція такого розподілу усталилася в європейській культурі. Структуру етичного знання визначають наявністю в ньому таких підрозділів: а) описова, або дескриптивна етика. (досліджує конкретні феномени моральності); б) нормативна етика (кодифікує і систематизує приписи моралі); в) власне філос. теорія моралі (осмислює її з погляду фундаментальних проблем буття людини у світі). Розрізняють також загальну і прикладну етику (напр., професійна); макроетику (норми й принципи, здатні до універсалізації) та етику локальних людських спільнот (напр., етнотика). Етика має відкритий, плюралістичний, полімодальний характер. Зокрема виділяють категорії моральної свідомості —добро і зло, сенс життя, обов'язок, відповідальність, справедливість, моральний ідеал, щастя; моральної самосвідомості —честь, гідність, совість, сумління, розкаяння, сором; етичної діяльності —вибір, свобода вибору, свобода волі, вчинок, ціль і засоби діяльності (моральний аспект), мотив і результат діяльності (моральний аспект); моральні відносин (етичне спілкування) — відкритість і замкненість, толерантність, повага, пошана, співчуття, співпереживання, милосердя, любов; структурні категорії моралі —норма моралі, цінність моральна, принцип моральний, чеснота, добродіє, порок, імператив, оптатив (спрямованість на досягнення блага), взаємність та ін. Втім, необхідно враховувати, що подібні переліки є неповними, а доречність чи недоречність групування категорій етики за певною схемою може бути доведена лише стосовно тієї чи ін. їх інтерпретації. Спроби встановити абсолютну сутнісну градацію категорій не відповідають рівневій складності й динамізму сучасного морального досвіду. Основні поняття етики, що відображають структуру моралі й визначають специфіку морального осмислення людського буття, називають категоріями Е. Їхньою особливістю є те, що вони утверджують реальність належного. Так, категорія обов'язку виражає належне і сама є формулюванням належного, проте її статус як категорії безпосередньо вказує на буттєву вкоріненість, реал. обґрунтованість даного виміру належності. Відповідно до множинності типів

ЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

і різновидів самої моралі, варіативності зв'язків між її істотними компонентами систематизація категорій у сучасності.

ЕТИЧНІ НОРМИ/НОРМИ ЕТИКИ – сукупність моральних правил професійної групи як чинника свідомого підтримання правопорядку у професійній спільноті.

ЕТИКА НОРМАТИВНА (Е. н.) – сукупність норм, настанов, вимог моралі, об'єднаних певною філософсько-світоглядною концепцією чи релігійним віровченням і орієнтованих на діяльне, поведінкове втілення; розділ теоретичної етики, який досліджує й обґрунтовує подібну сукупність. Першими норматив. моделями моральнісної поведінки, що узагальнювали безпосередній досвід люд. стосунків, були заповіді пращурів, вислови мудреців, повчання пророків. Е. н. завжди пов'язана зі сферою свідомого, відрефлектованого, належного, пошук якого має крайні полюси у вигляді етичного догматизму та етичного релятивізму. Відносність моральних законів в античному світі вперше осмислили софісти. Виокремлення Аристотелем Е. як особливої філос. науки призвело до закріплення за нею нормативної соціально-регулятивної функції. Остання реалізується за допомогою морального ідеалу, теоретично обґрунтованих уявлень про нормативно належне. Е. н. актуальна за умов ціннісних криз, вичерпаності або ослабленості продуктивно-узагальнюючих можливостей повсякденної свідомості й регулятивного потенціалу звичаїв та традицій. За певних умов вона тяжіє до побут. повчання, її елементи завжди присутні в моралізаторській літературі.

ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ – проблемний спектр етики охоплює: а) проблеми власне моралі як певної нормативно-ціннісної системи; б) проблеми моральності як галузі практичних стосунків, звичаїв, вчинків; в) проблеми смисложиттєвого пошуку і внутрішнього самовизначення людини. Характерними ознаками етико-прикладних проблем вважаються такі: 1) вони виникають у публічних сферах життя, регулювання яких здійснюється за допомогою інститутів; їх вирішення залежить від свідомо вираженої волі суспільства і втілюється в інституціональній організації життя;

2) для вирішення цих проблем потрібна не тільки добра воля, моральне обґрунтування рішення, але і професійне знання предмету вибору;

3) це вибір в такій ситуації, коли аргументовані можуть бути протилежні, взаємовиключні позиції;

4) логічного бездоганного обґрунтування вирішення цих проблем немає, в кожному випадку слід приймати особливе рішення щодо конкретного прецеденту;

5) рішення приймається публічно спеціально уповноваженими структурами, процедура його прийняття також регламентована.

ЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

ЕТИЧНІ ВИМОГИ – довіра до результатів діяльності фахівця на пряму залежить від дотримання ним професійних етичних вимог. Етичні вимоги, правника зокрема, складаються з трьох структурних компонентів:

- 1) встановлення загрози дотриманню основних етичних принципів;
- 2) аналіз визначених проблем;
- 3) вживання комплексу заходів для усунення/зменшення/виправлення ситуації, що може призвести до недотримання етичних вимог.

ЕТИЧНО ДОПУСТИМЕ – визначення ступеня моральності в поведінці особи, групи осіб, спільноти; внутрішня властивість, якість суб'єкта, в наслідок чого поведінка суб'єкта дозволяє не просто здійснити аналіз загально-особистісних або соціальних складових, а прийняти рішення щодо фактичних даних —конкретної поведінки у конкретному випадку.

БІОЕТИКА(від **біо** - життя і **етика** —звичай, мораль) – розділ етики, що вивчає проблеми моралі насамперед стосовно людини і всього живого, визначає, які дії щодо живого з морального погляду допустимі, а які —ні. Біоетика належить до прикладної етики й має міждисциплінарний характер. Узагальнюючи суспільні та релігійні погляди, національні особливості, вона створює сукупність моральних принципів, норм і правил, які з часом змінюються відповідно до змін соціально-економічних умов суспільства, політики держави, громад, думки. Термін «Біоетика» набув поширення після публікації 1969 книги В. Поттера «Bioethics: Bridge to the Future» («Біоетика: міст у майбутнє», Нью-Джерсі), а також після заснування того ж року у США першого Ін-ту з питань біоетики —так званого Центру Гастінгса. Термін «медична етика» вужчий за змістом, охоплює питання взаємин мед. працівників із хворими, їхніми близькими, а також між собою.

Етичні норми й правила в медицині започаткував Гіппократ у «Клятві» (названої згодом його ім'ям), яку й донині приймають студенти медичних навчальних закладів. Йому належать максими: «Лікар-філософ подібен до Бога», «Не зашкодь», «Де любов до людей, там і любов до свого мистецтва». Значно розвинув ці правила видатний лікар Сходу, філософ Ібн Сіна (Авіценна). Створ. ним енциклопедія теоретичної і клінічної медицини «Канон лікарської науки» (араб. мовою, у 5-ти ч.) містить чимало положень та ідей, актуальних і нині. До них належить вимога запобігати виникненню хвороб (саме на цьому мають бути зосереджені зусилля лікаря, хворого і здорового), необхідність враховувати індивідуальність кожної людини.

Після Другої світової війни проблеми біоетики. і медичної етики набули міжнародного характеру. Насамперед йдеться про заборону злочинних дослідів на людях («Нюрнберзький кодекс», 1947), ставлення лікарів до тортур («Сіднейська декларація», 1969). Принципам мед. етики присвячена також «Женевська декларація» (1948), «Міжнародний кодекс з медичної етики» (Лондон, 1949), «Гельсінсько-Токійська декларація» (1964, 1975). У зв'язку із впровадженням у медицину сучасних досягнень фізико-

ЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

технічних наук, хімії, біології, передусім генної інженерії, виникло багато нових проблем, пов'язаних із ставленням до визначення смерті, підтримки життя за допомогою спец. приладів і систем, пренатальної діагностики, абортів тощо. Проблеми, пов'язані з сучасними медичними та біотехнологіями, —пересадка органів і тканин, екстракорпоральне запліднення, штучне змінення статі, генна терапія захворювань, збільшення тривалості життя, використання трансгенних організмів – дали поштовх для бурхливому розвитку біоетики. До цих проблем додається також деградація довкілля, як наслідок техногенних впливів, що негативно позначаються на здоров'ї не тільки нинішнього покоління, а й загрожують самому життю на планеті. Сучасна біоетика вивчає в тому числі і проблеми біобезпеки. Вона має інтегрувати в єдине концептуальне ціле названі аспекти. Хоч вони мають загальнолюдське значення, вирішення їх у різних країнах здійснюється відповідно до національного законодавства, громадської думки та релігійних поглядів.

У науково-дослідних установах України, насамперед у системі НАН, АМН та МОЗ, проводять дослідження які потребують розгляду з позицій біоетики. Так, в інститутах біологічного профілю виконують генно-інженерні роботи, мета яких – отримання трансгенних мікроорганізмів, рослин і тварин; розробляють основи генної терапії деяких захворювань людини, завдяки використанню технологій кріоконсервування створено банк біологічних об'єктів. У медичних закладах проводять трансплантологічні операції з пересадки органів, зміни статі, набувають розвитку клітинна і тканинна терапії з використанням ембріональних та фетальних тканин, екстракорпоральне запліднення людини, ДНК-діагностику.

Проте соціо-гуманітарні дослідження цих проблем в Україні проводяться недостатньо, зокрема поки що не вирішено кардинальні питання щодо тлумачення й застосування норм традиційної моралі до нових методів біологічної та медичної практики. Національно-правову базу для проведення цих робіт слід постійно вдосконалювати. Важливо пропагувати серед населення основні принципи біоетики, відповідні норми та правила, вводити їх до навчальних програм. 1998 в Україні створено відповідну комісію при Міністерстві освіти і науки, почав діяти Комітет з питань біоетики при Президії НАНУ. У зв'язку з досягненнями у галузі генетики й молекулярної біології, генної інженерії, втручанням у геном людини, клонуванням тварин та можливостями клонування людини зростає стурбованість світ. громадськості щодо необхідності належним чином регулювати ці дослідження та дотримання етичних норм і правил при впровадженні їх результатів. 1993 при ЮНЕСКО створ. Міжнародний комітет з питань біоетики. У системі ООН це єдина установа, завданням якої є оцінка біоетичного аспекту дослідження у галузі біології, генетики й ін. дисциплін і впровадження їхніх результатів у широку практику. Це унікальний форум для дискусій із цих питань та для розроблення рекомендацій, документів, певних стандартів у цій галузі. Міжнародний комітет розробив як документ

ЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

першочергового значення «Загальну декларацію про геном людини і права людини». Вона була схвалена на 29-й сесії Генної конференції ЮНЕСКО 11 листопада 1997 р. Наукова громадськість більшості країн світу поділяє позицію цієї міжнародної організації щодо клонування людської істоти. З етичних міркувань, клонування людини недопустиме. Стаття 11 «Загальної декларації...» відкидає клонування людини й будь-яке використання цієї технології, що стосується поваги гідності й самобутності кожної людини. Заява Генерального директора ЮНЕСКО з цього приводу закликає до збереження розмаїття самої природи людини, її біології й культурну унікальність. Досягнення в ембріології та генетиці мають зменшити люд. страждання, запобігти їм. Та окрім наук. знань і технологічних можливостей, постають моральні проблеми, й етика покликана окреслити різницю між можливим і прийнятним. Заяву ЮНЕСКО про недопустимість клонування людини підтримали ВООЗ, Рада Європи, Європейський парламент. Всесвітня асамблея охорони здоров'я на 50-й сесії у травні 1997 ухвалила резолюцію, яка підкреслює, що «...використання клонування для реплікації (ауторепродукції) людської істоти є етично недопустимим і суперечить людській недоторканності та моралі».

ЄВГЕНІКА – напрям у генетиці про спадкове здоров'я людини і шляхи поліпшення її фізичних та інтелектуальних якостей завдяки накопиченню корисних ознак і скороченню (виключенню) шкідливих. Термін запропонував 1883 англійський антрополог і психолог Ф. Гальтон на позначення вчення про поліпшення природи людини. На його думку, людина, щоб не деградувати, мусить повернутися до шляхетного впливу природного добору. Спираючись на положення євгеніки, деякі країни прийняли спеціальні юридичні положення (зокрема відповідний закон у США; Кодекс про шлюб у СРСР, 1927), згідно з якими, особи, беручи шлюб, обов'язково повинні пройти медичне обстеження для встановлення здатності мати здорове потомство. Загалом популярність євгеніки значно знизилася внаслідок активного залучення її концепцій для ідеологічного обґрунтування ідей расизму, соціодарвінізму, технократичних методик маніпулювання генофондом людини. Раціональні елементи євгеніки в сучасній науці розвивають у межах генетики людини (антропогенетики), молекулярні і медичні генетики та ін. Вони спрямовані на вирішення таких проблем, як збереження спадкового здоров'я людини та охорона її генофонду, визначення ступ. ризику виникнення генетично зумовленої патології у конкретній родині, вивчення впливу на генетичну структуру людини мутагенів. Важливим є виявлення генетичних засад обдарованості людини. Розробляють також методи морально й соціально виправданого впливу на генні структури людини для виправлення чи заміни генетичного матеріалу з порушеними функціями (генна терапія). Нині значну увагу приділяють дослідженням ролі спадкових чинників у виникненні, діагностуванні, терапії й профілактиці патологічних процесів. У багатьох країнах створено медико-

ЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

генетичну службу та мережу генетичних консультацій. Однак, на думку деяких учених, доцільність багатьох втручань у генетичну природу людини є сумнівною й підлягає мораторію. В Україні Сімейним кодексом України, затвердженим 22 грудня 2006, передбачено надання відомостей про стан здоров'я перед одруженням (стаття 30).

ЕТИКА ПЛЮРАЛІЗМУ – означає не лише позірне прийняття відмінностей у соціальному середовищі, а й визнання того, що такі відмінності поліпшать соціальний порядок. Плюральний порядок – це такий порядок, за якого множинність груп покращить соціальну систему. Плюралізм часто асоціюється з демократією, оскільки це умова демократичної системи: різноманітність у соціальних і політичних питаннях зробить систему більш легітимною та ефективною. Деякі демократичні системи дозволяють пряме функціонування плюралізму, надаючи зацікавленим групам доступ до законодавчої сфери, а отже, дозволяючи їх відмінним поглядам стати частиною успішного соціального і політичного ладу. Інший термін для позначення плюралізму – прийняття. У найширшому сенсі це поняття стосується намагання бути в згоді із ситуаціями, народами, умовами й відносинами, незалежно від того, якими вони є. Однак у контексті етики та різноманітності прийняття означає здатність якщо не обстоювати, то принаймні сприймати відмінності у всіх типах демографічних груп людей, як-то відмінності за віком, способом життя, гендером, орієнтацією, расою, можливостями, релігією та іншими категоріями. У деяких ситуаціях, «прийняття» може також означати «капітуляцію» чи «поступку» або вищій владі, або певному способу життя і його правилам.

ЕТИКА РІЗНОМАНІТТЯ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ – різноманітність походить від спільнокореневого слова «різноманітний», що просто означає стан, за якого існують відмінності. У рамках вивчення культур різноманітність стосується більшою мірою поваги до всіх рас, сексуальних орієнтацій, релігій, гендерів, позаяк кожен сегмент такого розмаїття є важливим відтінком веселки. Останнім часом різноманітність набула додаткового значення. Її вважають справою, у межах якої обстоюють рівність та права всіх цих груп і яку часто пов'язують із соціальною залученістю, а отже, фраза «різноманітність та залученість» підкреслює як важливість відмінностей, так і необхідність забезпечити для кожної верстви й групи відчуття важливості та залученості. У соціології, або в дослідженні людських спільнот, різноманітність передбачає розмаїття міжгрупових відносин, що стосуються раси, національності, етнічної приналежності, Освіта заради справедливості Серія університетських модулів: Доброчесність та етика гендеру, сексуальної орієнтації і релігійних переконань. Соціологів часто цікавлять шаблони упереджень та дискримінації, які посилюють відмінності й надають їм радше негативного значення, аніж позитивного, у житті людей. Толерантність означає визнання відмінностей і усвідомлення того, такі відмінності мають існувати в суспільстві. Упродовж усієї історії в багатьох

ЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

суспільствах можна було спостерігати прояви толерантності в певній формі. Ранні мусульманські імперії, скажімо, створили простір для християн і євреїв, щоб вони змогли жити серед мусульман, зі своїми правовими системами та соціальними порядками. Однак ідея толерантності як формального принципу сходиться до ліберальної традиції. Англійський політичний філософ Джон Локк (1632–1704 рр.) сформулював ідею толерантності в серії листів, які він написав у кінці XVII – на початку XVIII століть. У цих листах Локк наводив докази на захист толерантності до відмінностей у релігійних переконаннях та практиках, які значною мірою спричинили громадянські війни в Британії XVII століття.

НОВА ЕТИКА – 1) концепція, що з'явилась в Німецькій імперії, близько 1900 року та пов'язана з переоцінкою цінностей Ніцше та жіночою емансипацією; 2) концепція, що викладена німецьким психологом Ерихом Нойманом у 1949 році та пов'язана з відмовою від поділу на добро і зло. 3) «Нова етика» – книга американського зоолога та філософа Дж. Говарда Мура 1907 року, в якій він виступає за форму етики, яку він називає Новою етикою, яка застосовує принцип золотого правила моралі – стався до інших так, як хочеш, щоб ставилися до тебе – для всіх живих істот. Він розширює ідеї, викладені в його книзі 1906 року «Універсальна спорідненість».

Сучасне життя ставить перед етикою низку актуальних завдань. Зростання технологічного потенціалу людства вимагає етичного осмислення сукупності стосунків людини з довкіллям (так формується екологічна етика). Духовно-світоглядні зміни сучасності обумовлюють потребу в новому обґрунтуванні внутрішніх моральних засад людського буття. Трансформаційні процеси у посттоталітарних суспільствах залучають етичну думку до розбудови демократичного устрою. Розвиток економіки, науки, культури породжує нові проблеми в галузях прикладної етики зумовлює появу етичних дисциплін (напр., біоетики).

СИТУАТИВНА ЕТИКА – розробляє комплекс практичних рекомендацій стосовно конкретних ситуацій і різноманітних сфер життєдіяльності людей, в тому числі і публічних; іноді використовується в значенні «нової моралі», тобто такої поведінки де її норми можуть змінюватись в залежності від зовнішніх факторів, трактується як щось проміжне між легалізмом і антиномізмом (напряма, що відкидав значення Старого Заповіту перед цінністю та важливістю Нового Заповіту). Ці практичні рекомендації можуть застосовуватись в різних ситуаціях: публічних, інтимних. Враховуючи це, ситуативну етику можна поділити на етику міжособових стосунків, етику сімейного життя, етику ділового спілкування.

ЕТИКА ТУРБОТИ – моральна теорія, передбачає, що фундаментальні елементи взаємовідносин і залежностей у людському житті мають моральне

ЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

значення. Нормативно етика турботи спрямована на підтримку відносин шляхом контекстуалізації та сприяння добробуту осіб, які виявляють турботу, і осіб, які отримують турботу, у мережі соціальних зв'язків.

Турбота, яку найчастіше визначають як практику або чесноту, а не як теорію як таку, передбачає підтримку нашого світу і задоволення власних потреб та потреб інших. Вона ґрунтується на мотивації турбуватися про тих, хто є несамостійним та вразливим, і натхненна як спогадами про турботу до нас, так й ідеалізацією самого себе та виходить з принципів гендерної рівності.

Керол Гілліган вважається засновницею етики турботи. Новаторська робота Гілліган «In a Different Voice» (Іншим голосом) просувала позицію, згідно з якою жінки схильні наголошувати на емпатії та співчутті щодо понять моралі, заснованої на справедливості. Подальші феміністські дослідження виявляють, що ці переваги, найімовірніше, є результатом соціалізованих гендерних ролей, що, своєю чергою, відбивається в девальвації турботливого підходу і турботливих ролей на робочому місці та вдома. У відповідь спеціаліст з етики Нел Ноддінгс обстоював думку про те, що здатність жінок до турботи – це людська сила, яка може й повинна навчати чоловіків та жінок та якої можна очікувати від тих й інших.

Турбота – це соціальна відповідальність як чоловіків, так і жінок. На противагу підходу «або-або», прийнятому Гілліган, яка розглядала мораль, засновану на турботі, як альтернативу моралі, заснованій на справедливості, Ноддінгс вважає, що такі цінності, як справедливість, рівність і особисті права, повинні працювати разом із такими цінностями, як турбота, довіра, взаємна повага та солідарність. Водночас Ноддінгс віддає перевагу турботі як кращому етичному підходу, заснованому на сприйнятливості, спорідненості й чуйності.

ЕТИКА ВІЙНИ – метою етики війни як прикладної етичної дисципліни є розроблення, наскільки це можливо, єдино правильної поведінки людини і суспільства в цілому на війні та під час війни. При цьому прикладна етика війни не є професійною військовою етикою. Остання встановлює норми відносин військовослужбовців між собою та ставлення до своїх обов'язків, визначає кодекси офіцерської та солдатської честі. До компетенції прикладної етики війни належать не всі моральні проблеми війни, а їх особливі різновиди, для яких історично сформована назва «моральні дилеми».

Як відомо, дилеми —це такі проблеми, які не мають простого та однозначного рішення, в яких містяться суперечності, що не піддаються формальному аналізу. Такими є так звані «основні моральні проблеми війни»: чи може бути війна визнана справедливою (праведною, моральною, священною) і за яких умов; які мають бути засоби ведення справедливої війни; які моральні якості повинен мати воїн; який моральний сенс існування війська взагалі?

ЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

Етика війни намагається вирішити й пов'язану із вирішенням основних проблем головну моральну дилему: за яких умов людина має моральне право і навіть моральний обов'язок вбити іншу людину? Спроби етичного унормування війни привели до виникнення теорій реалізму, мілітаризму, пацифізму та доктрини справедливої війни. Реалізм, який був панівною нормативною доктриною війни до 1960-х років, стверджує, що війна є необхідним і природним станом людства. Там, де починається війна, закінчується мораль. Мілітаризм схильний високо оцінювати війну у нормативному та моральному плані, адже тільки завдяки війні ми можемо досягти певних моральних цінностей. Якщо не буде війни, людина, держава й соціальні утворення приречені на деградацію. Абсолютний пацифізм насильство, війну й державу (оскільки держава неможлива без насильства і війни) вважає абсолютним злом. Так званий «умовний пацифізм» допускає право на насильство за певних обставин залежно від конкретних політичних умов. На перетині мілітаризму та умовного пацифізму виникає доктрина справедливої або морально виправданої війни, яка містить у собі набір основних принципів під назвою *jus ad bellum i jus in bello*. Принципи *jus ad bellum* визначають, за яких обставин війна стає справедливою справою. Це морально виправдана мета, законна влада, добрі наміри, пропорційність, крайній засіб та розумна ймовірність успіху. Якщо проаналізувати ці принципи, то можна побачити, що вони мають не абсолютний, суперечливий характер.

Принципи *jus in bello* —справедливість у війні, тобто ті моральні обмеження, які накладаються на нас у ході самої війни. Недостатньо мати лише обґрунтування війни, необхідно ще й вести цю війну відповідно до моралі. Принцип пропорційності вимагає використовувати тільки такий ступінь насильства, який пропорційний досягненню мети в кожній конкретній військовій операції, але не більше. Принцип вибірковості передбачає, що ми воюємо лише з озброєним ворогом, і накладає заборону знищення некомбатантів. Теорія справедливої війни, яка стала розвиватися у 60-ті роки ХХ століття, ґрунтується на традиції Августина, Хоми Аквінського, Суареса, Гроція. Сенс цього нового ступеня у розвитку доктрини справедливої війни пов'язаний з процесом трансформації самої війни, зміною її характеру. У межах етики війни обговорюються й часткові нормативні питання щодо уточнення загального змісту якогось із принципів. Прикладом може бути суперечка про симетричний або асиметричний моральний статус солдатів, які беруть участь у справедливій та несправедливій війні. Інші питання виникають у зв'язку з необхідністю застосовувати принципи справедливої війни до військових конфліктів особливого типу (гуманітарних інтервенцій, превентивної війни, війни за участю недержавних суб'єктів).

ГАЇЗЬКІ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАКЌНИ ТА ЗВІЧАЇ ВІЙНИ 1899 і 1907 – міжнародні угоди (далі Конвенція). Прийняті на міжнародній

ЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

конференції у м. Гаага (Нідерланди). Перша з них, яка проходила 6(18) травня —17(29) липня 1899, скликана з ініціативи Росії. У конференції взяли участь 27 країн, зокрема Велика Британія, США, Німеччина, Франція, Італія, Японія, скандинавські країни. Конференція прийняла 3 конвенції: про мирне вирішення міжнародних зіткнень; закони і звичаї сухопутної війни; застосування у війні на морі положень Женевської конвенції 1864 про поранених і хворих, а також 3 декларації щодо обмеження засобів ведення воен. дій. Основою для розробки документів стали матеріали Брюссельської конференції 1874, де була здійснена перша спроба розглянути, класифікувати і юридично закріпити закони та звичаї війни.

Друга конференція, яка проходила 2(15) червня —5(18) жовтня 1907, скликана з ініціативи США, підтриманої Росією. У конференції взяли участь 44 держави: всі учасники першої конференції, а також 17 держав Південної і Центральної Америки. Переглянувши декларації і конвенції 1899, вона прийняла 13 конвенцій: про мирне вирішення міжнародних конфліктів; обмеження випадків застосування сили для стягнення за договір. борговими зобов'язаннями; відкриття воен. дій; закони і звичаї сухопутної війни; права й обов'язки нейтрал. держав і осіб у сухопутній війні; статус ворожих торгових суден при відкритті воен. дій; переобладнання торгових суден у судна військові; установку автоматичних контактів підводних мін; бомбардування мор. силами під час війни; застосування у війні на морі положень Женевської конвенції 1864 про поранених і хворих; деякі обмеження при користуванні правом захоплення у війні на морі; встановлення міжнародного призового суду (не була реалізована); права й обов'язки нейтрал. держав у війні на морі. Ці конвенції стали важливим кроком у виробленні кодексу поведінки воюючих сторін, зокрема вперше була закріплена норма про оголошення війни, згідно з якою воен. дії між державами не повинні починатися без недвозначного попередження у формі мотивованого оголошення війни чи ультиматуму. Відповідно до Г. к. заборонялось використовувати під час війни отруту чи отруєну зброю; атакувати або обстрілювати незахищені міста, селища, житла і будівлі; убивати чи ранили ворога, який здався; захоплювати і знищувати ворожу власність, окрім випадків настійної воен. необхідності; віддавати на розграбування міста і місцевості, навіть узяті приступом; незаконно користуватися парламентар. прапором, військ. відзнаками і формою ворога, знаками санітар. формувань. При облогах і обстрілах міст воюючі сторони зобов'язувались по можливості уникати руйнувань і знищень будинків та споруд, які використовують у наук. і культур. цілях, історичних пам'яток, шпиталів та ін. місць, де перебувають поранені або хворі, за умови, що ці місця позначені видимими знаками і не використовуються у військ. цілях.

Г. к. 1899 і 1907 вперше у договір. порядку закріпили в міжнародному праві поняття «Збройні Сили», упорядкували питання партизан. війни і війни на морі, визначили правовий режим військ. полону, військ. окупації і форм припинення воен. дій (капітуляція, перемир'я), поняття нейтралітету під час

ЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

війни тощо. Учасники брали на себе зобов'язання вирішувати суперечки мирним шляхом і створили відповідний механізм посередництва, звернення до узгоджувальних комісій Г. к., третейського суду. Вони також юридичного закріпили принципи гуманізації ведення війни, встановили відповідальність держав і посадових осіб за порушення положень Г. к., зобов'язали країни-учасниці ознайомити свої ЗС із вимогами конвенцій і проінформувати про їхній зміст цивільного населення. Однак спроби виробити рішення, спрямовані на обмеження озброєнь і забезпечення миру, виявились марними через небажання більшості учасників проводити скорочення чи обмеження озброєнь. Недолік прийнятих у Гаазі конвенцій полягав у тому, що їхні положення були обов'язкові тільки для учасників конвенцій і лише у тому випадку, якщо всі воюючі сторони їх підписали. Якщо ж у війну вступала країна, яка не підписала конвенцій, ці норми переставали діяти навіть стосовно країн-учасниць. СРСР у 1942 заявив, що він буде дотримуватись Г. к. 1899 і 1907 на основі загальності, а у березні 1955 у ноті уряду Нідерландів (депозитарію конвенцій) визнав ратифіковані Г. к. у тій мірі, у якій вони не суперечать Статуту ООН, і якщо вони не були змінені чи замінені ін. міжнародними угодами, учасником яких є СРСР.

Юридичні норми і принципи ведення війни, сформульовані в 1899 і 1907, у практику повсякденної діяльності і бойового застосування укр. війська вперше були офіційно впроваджені 1920 окремим додатком до «Статуту польової служби» Армії УНР. Нині ці норми введені у Бойовий статут Сухопутних військ ЗС України. Також розроблені і розповсюджені у військах численні метод. посібники і пам'ятки на вказану тематику.

ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН —свідоме грубе порушення законів та звичаїв війни. Збірне поняття у міжнародному праві, що об'єднує групу серйозних порушень правил ведення бойових дій («закону війни») та норм і принципів міжнародного гуманітарного права, що вчиняється умисно або через грубу необережність. Воєнний злочин є одним з міжнародно-правових злочинів (злочинів за загальним міжнародним правом), до яких також належать злочин геноциду, злочини проти людяності та злочин агресії.

ЕТИКА ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ –

Етичні засади відображають в собі уособлення сили, мужності, честі, полягають в тому, що військовослужбовець в будь-який час, незалежно від місця чи ситуації зможе достойно пронести свою професію, службове покликання впродовж життя не зраджуючи своїм моральним людським принципам і етичним нормам військового кодексу. Оскільки саме через поведінку, манери, уміння спілкуватися, можна проводити паралель ставлення, військового до себе, громадян, які він захищає та громадянського обов'язку перед своєю країною. Моральним принципом для всіх захисників нашої держави є честь і гідність, вміння достойно пронести своє звання під час служби і поза нею. Не залежно від звання, специфіки роботи чи посади

ЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

військовий завжди повинен бути прикладом для наслідування, вміщувати в собі такі якості як чесність, тактовність, дисциплінованість, відважність. У своїх діях і помислах керуватися лише благородними, правильними думками, котрі не будуть виходити поза межі законодавства і загальнолюдських норм. В житті і на службі, залежно від потреби, виявляти стійкість, хоробрість, мужність, силу характеру, вольову і фізичні готовність, але ні в якому разі не зловживати цими якостями і службовим становищем, якщо не має потреби.

—завжди бути готовим понести відповідальність за свої дії, що передбачені законами України та нормативними актами;

—під час виконання службових обов'язків, ставитись до громадян доброзичливо, справедливо, не допускати проявів дискримінації не залежно від статі, віку, расових особливостей, релігії чи статку, ідеологічних поглядів, матеріального забезпечення, ставитися до громадян чесно;

—завжди бути готовим прийти людині на допомогу, не обмежуючись лише службовими обов'язками;

—у службових стосунках додержуватися визначених військовими Статутами правил взаємовідносин між військовослужбовцями, зміцнювати військове товариство, з повагою ставитися до колег, звертатися до них на Ви, використовуючи при цьому звання;

—з повагою ставитися до державної символіки України: прапора, герба, гімну, української мови.

Перелічені норми є лише незначною частиною морального етичного кодексу військовослужбовця, котрі окреслюють його діяльність в межах професії. Як показує досвід при виконанні завдань, у багатьох випадках військовослужбовцю виявляється недостатньо лише знати вимоги Етичного кодексу, але необхідно крім того бути морально і психологічно готовим до їх неухильного дотримання.

ТРАВМА СВІДКА —це емоційний стан, в якому людина не може пережити якісь трагічні події. У зв'язку з військовим станом в Україні, через збройну агресію росії проти України, велику кількість тимчасово переміщених осіб, українців, що тимчасово проживають за кордоном та багатьох інших проблем, пов'язаних з повномасштабним вторгненням росії, виникає потреба в роботі з людьми які відчують наслідки війни більш складно, маючи проблеми зі здоров'ям як фізичного, так і психічного характеру. Травма свідка вимагає роботи з відповідним фахівцем (у зв'язку з масштабами проблеми: психологом, лікарем). Всі ці негативні прояви війни можуть мати досить руйнівні наслідки, або трансформуватись у пост травматичний стресовий розлад. Етика спілкування в таких випадках має ґрунтуватись на елементах, поваги, уважного ставлення до особи, спокійної розмови, врівноваженого підходу, уникнення надмірної емоційності, тощо. Психологи визначають, виникнення таких емоцій: переживання, сльози, відсутність концентрації, відчуття безсилля, злість, смуток, емоційні спалахи, тривога, відчуття провини і т. п.

ЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

ЕТИКА ПОВЕДІНКИ З ПОЛОНЕНИМИ — пункт 1, статті 3 Женевської конвенції говорить про 3 особами, які не беруть активної участі у воєнних діях, зокрема з тими особами зі складу збройних сил, які склали зброю, а також тими, які припинили участь у воєнних діях у зв'язку з хворобою, пораненням, триманням під арештом чи з будь-якої іншої причини, поводяться за будь-яких обставин гуманно, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, релігії чи вірування, статі, походження чи майнового становища чи будь-якими іншими аналогічними критеріями. Із цією метою заборонено зараз і надалі вчиняти стосовно зазначених вище осіб такі дії: а) насилля над життям та особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; б) захоплення заручників; с) наругу над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії визнані цивілізованими народами як необхідні.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ – рекомендації видані робочою групою Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими. Рекомендації спрямовані на етику публічного висвітлення інформації. У рекомендаціях йдеться про те, що не варто повідомляти ЗМІ персональні дані та іншу інформацію про захисників України. Наприклад, полонений сказав, що він парамедик чи водій, а його звільнений побратим в інтерв'ю подає іншу інформацію. Також не варто прагнути надмірної медійності полонених, які не були широко відомими до потрапляння в полон. Це може ускладнити процес їхнього повернення.

Як потрібно діяти у випадку з полоненими: Звертатися до міжнародних організацій (ПАРЄ, ОБСЄ, Генасамблея ООН, Комісія ООН з прав людини), урядів держав з вимогами виконання Росією Женевських конвенцій. Звертатися до Міжнародного комітету Червоного Хреста, Робочої групи ООН з питань насильницьких та недобровільних зникнень. Підтримувати регулярний контакт з Координаційним штабом. Повідомляти нову інформацію про полонених в Національне інформаційне бюро та додавати до матеріалів кримінального провадження (через слідчого). У випадках, коли хтось намагається особисто чи через онлайн-інструменти (форми, чат-боти тощо) з неофіційних ресурсів дізнаватися будь-які дані про військовослужбовців (номер частини, місце розташування, персональні дані тощо) або ж вимагати гроші чи інші цінності як платню за нібито повернення, обмін, включення до списків на обмін тощо, негайно повідомляти Координаційний штаб та правоохоронні органи. Звільненим з полону захисникам та захисницям та їхнім рідним варто уникати: повідомлень на кшталт «він швидко відновиться і повернеться на фронт». Це

ЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

може негативно вплинути на подальші процеси переговорів. Розкриття у ЗМІ персональних даних та інформації про побратимів та посестер, які ще перебувають у полоні. Надмірної конкретики під час публічних висловлювань про порушення прав (тортури, умови утримання), використовувати загальні наративи про подібні випадки. Через детальну публічно поширену інформацію можуть постраждати побратими, які ще залишаються в полоні ворога. Також ворог може оцінювати ефективність впливу тортур, базуючись на спогадах звільнених з полону. Поширення фото- чи відеоматеріалів, на яких зображені побратими та посестри, які ще не звільнені. З них ворог може отримати додаткову інформацію про те, чим займався полонений чи полонена.

Як потрібно інформувати про звільнених полонених:

У розмовах зі ЗМІ наголошувати на необхідності дотримання росією норм Женевських конвенцій. Підтримувати родичів тих, хто залишився в полоні, над їхнім звільненням Україна працює постійно. Допомогати родичам полонених напряму подавати дані до Національного інформбюро. Усвідомлювати, що кожне сказане слово може вплинути на умови перебування тих, хто залишився в полоні. Зокрема, й в російському «правовому» полі: може бути змінена класифікація дій оборонців.

2. МОРАЛЬ

ВСТУП ДО ПОНЯТТЯ МОРАЛІ

Мораль є системою договірних відносин у суспільстві, що виступають у вигляді неписаних правил і норм поведінки у суспільстві та базуються на філософській парадигмі добра і зла. Ці загальні складові змістовно несуть інформацію про глибинну сутність людської психіки, що відповідає за оцінку поведінки, подій, речей, тощо. Мораль – це один зі способів визначити, що є правильним, а що помилковим, що може вплинути конструктивно на екзистенційні складові сутності існування суспільства, а що руйнує моральні підвалини суспільства.

Мораль є історично пластичною складовою. В минулі часи страта людини, що підозрюється в неморальній поведінці (чаклунство, ворожба) була природним явищем, виступала як правовий наслідок не правової поведінки, була запорукою встановлення торжества справедливості та законності. Проте, часи змінюються і цінність людського життя виступає беззаперечною аксіологічною складовою, що є гарантією дотримання прав і свобод людини.

Мораль є складним і багатокомпонентним фактом поведінки як окремої особи так і суспільства в цілому. Тому вивчення складових моралі, визначення основних моральних термінів та вимог до особистості й соціуму є потребою сучасного суспільства взагалі та конкретно правників, зокрема.

МОРАЛЬ – (від лат. *moralis* – моральний, від *more* – звичай, воля, закон, властивість) —духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та груп соціальних за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнено норми, цінності, зразки поведінки.

АНОМІЯ – аномія (фр. *anomie*, від грец. *ἀνομία* – беззаконня) – суспільний стан, що характеризується розпадом системи цінностей і соціальних норм, які забезпечують соціальний порядок, відсутністю чіткої моральної регуляції поведінки індивіда або групи. Р. Мертон виділив п'ять основних реакцій (типів поведінки) на дилему «мета – засоби», чотири з яких презентують девіантні адаптації до умов аномії: конформізм, інновація, ритуалізм, ретритизм і бунт.

Конформізм передбачає орієнтацію на загальновизнані цілі й законні засоби їх досягнення. Цей тип поведінки є передумовою стабільності суспільства. До цієї категорії потрапляє більшість населення.

Інновація передбачає визнання соціально прийнятих цілей, але прагнення до них за будь-яку ціну. Даний тип реакції характерний для злочинців, які досягли добробуту, вдаючись до протизаконних дій. Р. Мертон вважав, що інновація як масове явище більш характерна для нижчого класу. З одного боку, представники низів орієнтуються на багатство, комфорт, престиж; з іншого – досягти цього законними засобами, без стартового

капіталу, освіти, зв'язків досить важко. Як наслідок, люди можуть вдаватися до шахрайства, проституції, обдурювання, крадіжок, пограбувань, привласнення чужих грошей або до їх вимагання та шантажу. Деякі інновації з часом стають стійкими соціальними практиками і навіть конституують новий соціальний порядок. Ілюстрацією з новітньої вітчизняної історії є зміна соціальної оцінки підприємницької діяльності. В пізньорадянські часи незаконна на той час підприємницька діяльність декриміналізувалася: підприємництво почало сприйматися вже як позитивний зразок соціальної поведінки, гідний наслідування.

Ритуалізм має місце, коли члени суспільства відкидають культурні цілі або принижують їх значимість, відмовляються від занадто високої планки цілей і соціальної мобільності, але зберігають вірність соціально схваленим засобам дії. Філософія людей, які вдаються до подібної форми пристосування, відповідає змістові афоризмів: «Я всім задоволений», «Я граю обережно», «Я намагаюся не висовуватися».

Ретритизм передбачає відмову як від цілей, так і від засобів. Найчастіше є втечею від реальності (див. Ескапізм) або поверненням до нецивілізованого життя – типу поведінки, яким характеризують дії маргінальних груп (алкоголіків, наркоманів, безпритульних тощо). Людина не намагається жити «як усі» (або нездатна на це) – мати сім'ю, житло, роботу, привабливий одяг. Отже, ретретист, хоча номінально й перебуває в

МОРАЛЬ

суспільстві, але не сприймає ані соціально схвалюваних цілей, ані інституалізованих засобів їх досягнення.

Бунт передбачає відкидання цілей та засобів, пропонувані суспільством, та заміну їх новими цілями й засобами, перенесення своєї лояльності від існуючого соціального устрою до нових груп з новими ідеологіями, перебудова на цьому ґрунті всього суспільства (стратегія, характерна для революціонерів, релігійних пророків, дисидентів).

Термін аномія утвердився в різних галузях знання, запроваджені поняття «правова аномія», «релігійна аномія», «економічна аномія».

МОРАЛЬНИЙ ІДЕАЛ – це образ бездоганного, що відноситься до майбутнього, об'єктивно не існуючого на даний час. Тому що, сьогоднішня життєдіяльність людини покладає надії на ідеал, тобто роль ідеалу в сучасності — визначна, свідомості стосовно існування. Моральний ідеал трактується як приклад досконалості та принцип доповнення особистості кожної людини, тобто не наявна, а бажана/очікувана якість. Моральний ідеал є визначенням для самопізнання та вдосконалення особистості, за допомогою якого особа оцінює оточуючих людей. Йдучи до самовдосконалення, особа не може без морального ідеалу, що допоможе їй розібратися в моральних ідеалах кожної особистості та й своєї також, обрати правильну та зразкову поведінку, життєву позицію. Ідеал піднімає людину, допомагає їй зміцнити її емоційний та духовний стан своїх сил, та звичайно ж самореалізуватися. Саме ідеал визначається в двох формах. Перше – у вигляді послідовно позначених моральних ідей, що показують: радість – сум, добро – зло, совість. Вони віддзеркалюють зміст моралі – в загальному добро. Друге – в образах почуттів які носять образ цілковитої Моралі, поставленні перед ним завдання — виконувати роботу ідеалів доброти і чесності.

МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ – це властивості особистості, що становлять основу внутрішнього світу людини. Вони формуються в процесі життя. Глобально поділяються на позитивні та негативні.

До числа позитивних якостей відносяться: доброта, милосердя, гуманність, співчуття, працьовитість, толерантність, повага, дисциплінованість, виконання обіцянок, правдивість, прагнення бути чесним, впевненість, завзятість, тощо.

Негативні – лінь, злість, жадібність, заздрість, грубість, гордовитість, егоїзм, брехливість, тощо.

МОРАЛЬНИЙ ВИБІР – волевиявлення суб'єкта на основі надання переваги певній системі морально-значущих цінностей; самостійно прийняте моральне рішення. Моральний вибір – акт моральної діяльності, який полягає в тому, що людина, виявляючи свою суверенність, самовизначається стосовно системи цінностей і способів їх реалізації в лінії поведінки чи окремих вчинків. Аналіз проблеми морального вибору пов'язаний із

МОРАЛЬ

з'ясуванням таких феноменів, як моральний намір і моральна спонука. Моральний намір – рішення людини зробити відповідну моральну дію і досягти очікуваного результату. Це вольова установка людини, результат її попередньої духовно-емоційної діяльності, зокрема усвідомлення моральних завдань, конкретизації цілей, вибору відповідних засобів тощо. Одним з понять, що виступають джерелом морального вибору є моральна спонука. Моральна спонука – чуттєва форма, в якій виявляються мотив і намір до здійснення відповідного вчинку. За своєю психологічною природою вона є рушійним імпульсом, емоційно-вольовим спрямуванням, яке визначає відповідні дії людини. Моральним вважають лише такий вибір, за якого людина керується моральним мотивом.

МОРАЛЬНА ПРАКТИКА – сфера і індивідуально-масових виявів поведінки, стосунків, діяльності, орієнтованих на найвищі, універсальні вселюдські цінності. Моральну практику утворює моральна діяльність і моральні відносини. Моральна діяльність – особлива сфера діяльності, що має предметно-змістову визначеність і специфіку. Вона становить значущість будь-якої діяльності, оскільки на неї поширюються моральні вимоги. Моральна діяльність – єдність моральної свідомості і практичної діяльності. Моральна діяльність і моральна свідомість взаємно породжуються і взаємно зумовлюються, існуючи одна завдяки іншій. Моральна діяльність проявляється через вчинки. Здійснюючи вчинок, людина вступає в певні відносини з іншими людьми, із словом. Тим самим вона вступає в суспільні відносини, сукупність зв'язків і залежностей, які і називаються моральними відносинами.

По іншому, моральні відносини – це сукупність моральних зв'язків, у які вступають люди у процесі моральної діяльності. Моральні відносини відрізняються в залежності від об'єкту і суб'єкту моральної дії, а також від способу життя. Якими б не були моральні відносини за змістом, - їх внутрішнім вістрям є ставлення особистості до суспільства. Адже навіть інтимні душевні стосунки між близькими людьми передбачають орієнтацію на суспільно-корисні цінності – вірність, відданість. Безкорисливе бажання добра один одному. Однак, ставлення особистості до суспільного блага як вищої цінності обов'язково потребує не менш фундаментального ставлення суспільства до особистості як мети свого існування і розвитку. Не людина є засобом усіх суспільних перетворень, а суспільство є продуктом взаємодії людей, умовою саморозвитку і самореалізації людини.

МОРАЛЬНИЙ МОТИВ – (лат. moveo – приводити в рух, штовхати) – внутрішня, суб'єктивно-особистісна спонука до дії, зацікавленість в її реалізації і орієнтацією на моральні чинники. Споріднені з ним поняття "стимул", "намір", "ціль" характеризують ідеальний аспект вчинку. Мотив відіграє при цьому особливу роль, оскільки він є духовно-емоційною підставою вчинку. Реалізується мотив у цілі, хоч у моральній діяльності

МОРАЛЬ

можливе незбігання цілі і мотиву. Керуючись моральними мотивами, людина орієнтується на найвищі, безумовні вселюдські цінності, зважає на ймовірність морального осуду в разі недотримання моральних вимог. Оскільки моральний осуд не передбачає примусових, організаційних санкцій, то суб'єкт морального відношення може здійснювати цей вибір самостійно. Найвищі, безумовні вселюдські цінності фіксуються в категорії «добро», а все те, що йому суперечить, відображається в категорії «зло». Людина лише тоді здійснює справді моральний вибір, коли пропонувані людством уявлення про найвищі абсолютні вселюдські цінності визнаються не лише її мисленням, а й почуттями та волею.

МОРАЛЬНИЙ КОМПРОМІС – означає не відмову від морально-етичного, ціннісного начала, а те, що сама етика правника має бути реалістичною в сенсі врахування реальних суспільних та структурних передумов юридичної діяльності та можливостей реалізації того чи іншого сценарію враховуючи принцип законності. Такий компроміс не є тотожним відмові від власних переконань або дискримінації таких переконань, він, швидше, означає визнання пріоритету того, що в конкретній ситуації є найбільш прийнятним для більшості; водночас, він залишає право використання власних переконань для схилення цієї більшості на свій бік. Все, що узгоджується з такою концепцією справедливості та готовності до компромісу, представляє собою заперечення можливості визначення істинності моральних переконань, нав'язування власних моральних переконань, прагнення усунути скандальний плюралізм (множинність) за допомогою диктату чеснот. Тобто може трактуватись як спроба відійти від різноманіття думок, з метою визначення єдиного морального орієнтиру.

МОРАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – це зв'язок людини з суспільством в результаті якого людина має нести відповідальність за будь-які свої вчинки. Відповідальність розрізняють внутрішню та зовнішню. Внутрішня відповідальність, така як совість, дає змогу людині передбачити результат своїх вчинків, та діяти згідно норм моралі. Зовнішня відповідальність це санкції суспільства на дії людини. Відповідальність – це здатність усвідомлювати, розуміти потреби людей як свої власні. Коли людина поважає себе, тоді вона обов'язково буде поводитись з відповідальністю до інших. Відповідальна людина завжди в різних ситуаціях зможе керувати своєю поведінкою, при цьому не зашкоджуючи іншим людям. Відповідальна поведінка – це почуття які можуть виступати в негативній та позитивній формі. Позитивна форма – це почуття доброти, стриманості, допомоги іншим людям. Негативна форма – це страхи людини, невпевненість в собі. Людський вибір завжди залежить від його дій. Якщо людина не мала свободи свого вибору або свободи своїх дій, вона не змогла відповідати за свої вчинки. Оскільки людина має свободу вибору своїх дій, вона мусить нести відповідальність за свої вчинки. Людина повинна

МОРАЛЬ

адекватно усвідомлювати стан суб'єкта, його дій, різні варіанти поведінки. Для моральної людини сенс життя – це власне сумління, адже джерелом страху не може бути моральна поведінка. У моральній відповідальності кожне наше рішення залежить від ризику, адже можна завдати болючі відчуття іншій людині. Тому ніколи не потрібно забувати про моральну відповідальність людини. Моральна відповідальність є формою прояву свідомості людини, що визначається не лише інституційною, нормативно-правовою сферою, а й залежить від динамічного комплексу детермінуючих її соціально-психологічних чинників. В правничому середовищі джерелом моральної відповідальності можна вважати різноманітні Присяги (поліцейського, держслужбовця, тощо), що зобов'язують до відповідних етичних, правових та службово-дисциплінарних норм поведінки. Працівник органу державної влади, правник, покладає на себе не тільки певні службові зобов'язання, але апріорі знаходиться в позиції моральної відповідальності за їх виконання. Про її порушення свідчать скоєні вчинки, які суперечать покладеним обов'язкам. Це підриває довіру до носіїв органів правопорядку і принижує авторитет органу, в якому працює особа. Тобто внаслідок таких дій відбувається недотримання, порушення працівником правових, моральних норм, що порочить його як державного службовця або дискредитує структуру, в якій він працює.

МОРАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ – моральні парадокси й складності, породжувані людською діяльністю, набувають розв'язання головним чином у сфері конкретних живих стосунків між суб'єктами цієї діяльності, тобто у сфері спілкування між людьми, спілкування між людиною і світом. Виділяють наступні компоненти моральних проблем:

- 1) Звичай – традиційно встановлений порядок поведінки закріплений колективними звичками;
- 2) Моральні норми – моральні вимоги загального характеру, правила поведінки, очікування та стандарти, що регулюють взаємодію людей;
- 3) Закон – нормативний акт, ухвалений вищим органом державної влади;
- 4) Моральність – стан моралі, що визначає спосіб, рівень і межі впливу її норм на реальне людське життя.

МОРАЛЬНА ОЦІНКА – це схвалення або осудження діяльності людини з позицій тих вимог, що містяться в моральній свідомості суспільства, етнічної групи, соціальної спільноти людей, тих чи інших особистостей. Можлива і самооцінка: вона виражається в таких поняттях моралі, як «совість», «гордість», «сором», «каяття». Усе різноманіття моральних оцінок діяльності людини спирається на розуміння того, що є добро і що є зло.

Підходити до моральної оцінки необхідно виходячи з конкретних умов, у яких відбувається діяльність людини. Так, наприклад, у далекому

МОРАЛЬ

минулому в скотарських народів Сходу оранка землі і наступне заняття рослинництвом розглядалися як аморальне діяння, що ображає землю. У нашому суспільстві відносно недавно умови були такими, що приватна підприємницька діяльність вважалась аморальним явищем. Морально засуджувалася навіть торгівля на ринках, турбота про гідну оплату своєї праці. Зараз ці і багато інших явищ нашого життя виявилися переосмисленими й оцінюються по-іншому, виходячи як із ситуації, що змінилася, у самому суспільстві, так і нашої моральної свідомості, яка змінилася. Але, разом з тим, існують, стійко зберігаються прийняті в більшості народів моральні цінності і моральні оцінки (наведіть приклади загальнолюдських моральних цінностей). Моральний досвід минулого попереджає нові покоління про можливі небезпеки, що ховаються в «перепадах» морального вибору (зигзаги, відступи, падіння). Загальнолюдські моральні норми, обумовлені ними моральні оцінки спонукають до рішення таких глобальних проблем, що постали в наші дні перед людством, як збереження самої можливості його існування перед небезпекою ядерної катастрофи, подолання відсталості й убогості в ряді регіонів земної кулі, запобігання екологічної катастрофи, подолання багатьох захворювань і недопущення демографічної катастрофи.

МОРАЛЬНІ ВІДНОСИНИ – Моральні відносини виступають інтегруючою стороною, що дозволяє розглядати в єдності моральну свідомість і поведінку індивідів. Вибір лінії поведінки неминуче ставить кожної людини в певне ставлення до інших людей. Це положення тим вірніше, чим більш при цьому зачіпаються взаємні інтереси. Моральні відносини різноманітні. Вони включають безпосередню взаємодію між людьми в ближньому контактному оточенні; відносини між особистістю, різними соціальними групами і суспільством в цілому; охоплюють відносини між окремими сторонами соціального життя.

Більш складним є питання про ступінь пропорційності моральних і матеріальних відносин. Ще недавно як непорушною істини з підручника в підручник кочувало положення марксистської теорії історичного матеріалізму, згідно з яким духовні відносини, включаючи їх моральну складову, виступають як вторинні, залежні від матеріальних відносин і, відповідно, є їх відображенням. Тим часом такого роду одностороння залежність аж ніяк не видається чимось безумовним. Нітрохи не менше, якщо не більше, значення має соціокультурна детермінація суспільних відносин.

МОРАЛЬНИЙ КОДЕКС – моральний кодекс Це сукупність моральних норм та цінностей, які гарантують виживання групи завдяки домовленостям між тим, що слід вважати морально добрим чи поганим. Моральні кодекси встановлюються між групою людей, незалежно від типу та розміру, це може бути сім'я, команда, нація або раса. Оскільки люди належать до різних соціальних груп, ми керуємо своєю поведінкою,

МОРАЛЬ

базуючись на різних моральних кодексах. Мета створення морального кодексу — гарантувати виживання соціальної групи та співіснування її членів. Цей набір моральних норм і цінностей може бути виражений явно і навіть зібраний у письмовій формі, як це передбачено Конституцією країни, або може бути встановлений неявно, наприклад, моральний кодекс сім'ї або що керує певною культурою.

МОРАЛЬНІ НОРМИ – це комплекс правил поведінки, який встановлюється в рамках конкретного суспільства в залежності від наявних у людей уявлень про добро і зло, справедливість і несправедливість. Збереження моральних норм забезпечується за рахунок суспільного схвалення та внутрішнього переконання кожного члена суспільства. Усі моральні норми формуються з реальних принципів, ідеалів, понять про добро і зло. Таким чином, всі вони проходять деяке «суспільне сито», через яке просіюються всі норми поведінки і залишаються справді коректними. Завдяки наявності моральних норм здійснюється регулювання поведінки людини у різних галузях та сферах суспільного життя. Насамперед тут можна виділити побут, роботу, сімейні та особисті стосунки, міжгрупові та міжнародні. Проте будь-який різновид взаємодії визначається конкретним набором моральних норм. Варто зазначити, що моральні норми помітно відрізняються від особливих вимог кожної галузі своїм соціально-всеохоплюючим характером, оскільки вони є обов'язковими для всіх людей. Вони фіксують у собі особливі вимоги та становлять базис і норму поведінки суспільства, визначають культуру міжлюдських відносин.

МОРАЛЬНИЙ РЕЛЯТИВІЗМ – етична теорія, згідно з якою немає універсального способу дізнатися, що добре, а що ні. Це означає, що з точки зору морального релятивізму є різні моральні системи, які є еквівалентними, тобто рівноправними чи недійсними. Ця система вірувань, заснованих на відносній, виражається через три аспекти. Моральний релятивізм може бути обмежений тим, що вказує на ситуацію: існує декілька груп з моральними системами, які суперечать і котрі стикаються з головою. Починаючи з морального релятивізму, можна утверджувати те, що виходить за межі опису цих моральних систем, протилежних один одному: що нічого над ними нема, і тому моральне положення не може бути об'єктивним. Ця позиція характеризується встановленням норми: всі моральні системи повинні бути допустимими. Як не дивно, норми використовуються для спроби запобігти регулюванню поведінки, тому часто критикують, що в цій системі існує чимало суперечностей.

Однак реальність набагато складніша, ніж це: кордони між правильними і не правильними часто плутають, Як же тоді знати, який критерій потрібно знати, що правильно? Давати відповідь на це питання вже ускладнюється сама по собі, але це ще більш важливо, коли вступає в силу те, що називається моральним релятивізмом.

МОРАЛЬ

МОРАЛЬНА СВІДОМІСТЬ – Мораль не існує поза свідомістю, адже людські вчинки не отримали б морального виміру, якби людина не була здатна усвідомлювати їх суть, співвідносити їх з власними уявленнями про добро і зло, належне і справедливе, із власним сумлінням. Моральна свідомість – вираження ідеального належного, на яке слід орієнтуватись. Моральна свідомість – це свідомість, що керується певною системою моральних норм, оцінок і принципів у життєдайності, фіксує моральні відносини у суспільстві, що історично змінюються. Моральна свідомість поділяється на суспільну (моральні погляди і оцінки певних груп людей) й індивідуальну (моральні погляди і оцінки індивідів). Основними елементами суспільної моральної свідомості: моральні вимоги, моральні цінності. Елементи індивідуальної моральної свідомості (самосвідомості): моральний обов'язок, моральні цінності, що виявляються в моральних мотивах і ціннісних орієнтаціях особистості, почуттях сумління. Честі, гідності тощо.

МОРАЛЬНА САНКЦІЯ – (від лат. *sanctio* —непорушний закон, беззаперечне узаконення, найсуворіша постанова, закон з вказанням покарання за його порушення):

1) схвалення, підтвердження, легітимізація моральних складових соціальної реальності з боку певної інстанції, що володіє правом стверджувати, легітимізувати тобто маючи санкцію, щось сприймається як законне, обґрунтоване та таке, що існує по праву.

2) санкція може означати якусь міру, що допомагає підтримувати норму.

Два контексти розуміння санкції як такої вказують на дозвіл чи окреме недопущення елементів поведінки через моральні норми. Санкціоновано морально – може розумітись і як дозвіл на моральний вчинок, і накладення моральних санкцій може трактуватись як покарання за порушення моральних норм.

МОРАЛЬНА СВОБОДА – це характеристика дії, що здійснюється: – не по примусу, а за власним бажанням; – зі знанням і розумінням об'єктивних обмежень. На підставі правильного (належного) вибору добра і відхилення від зла свобода людини виявляє себе, починаючи з свободи вибору. Свобода людини передбачає (поряд зі свободою волі) також обмеження власного свавілля, визнання прав інших людей, дотримання справедливості по відношенню до них, сприяння їх благу. Іншими словами, в моралі свобода однієї людини завжди обмежена свободою іншого. Моральна свобода – свобода позитивна, що не дозволяє вдаватися спокусам, не грішити (у християнському розумінні), яка стверджує можливість розвитку особистості, здатність робити вибір на основі розрізнення добра і зла. Сутність свободи полягає в пізнанні необхідності. Можна говорити про різні рівні пізнання моральної необхідності: повсякденної, наукової, емоційної,

МОРАЛЬ

раціональної. Саме по собі знання моральної необхідності не є гарантією добродесної поведінки, якщо не збігається з особистими потребами, не стає суб'єктивно значущим переконанням. Пізнаючи необхідність, людина ставить перед собою мету і домагається її здійснення. Аналіз різних трактувань категорії «свобода» дозволяє зробити висновок, що, з одного боку, свобода – це усвідомлена необхідність, що виражається в співвідношенні свободи і необхідності, а з іншого, свобода це вибір і творчий акт. Моральна свобода передбачає об'єктивну можливість вибору форми поведінки. Для прикладу: ми можемо шкодувати про те, що хтось загинув, з необережності потрапивши під рухомий потяг, але нікому не прийде в голову покласти за це моральну відповідальність на машиніста, який не встиг зупинити поїзд. У нього не було можливості вибору, нещасний випадок з'явився наслідком (крім власної необережності пішохода) механічного закону інерції, що не дозволив досить швидко загальмувати рух поїзда. Моральна проблема свободи починається там, де мова йде про вибір індивіда своїх намірів, цінностей, поведінки. Отже це значить що свободі дії має бути першою свобода вибору. А вибір що здійснює людина, для неї це суто формальність. Вибір може стосуватися цілей, намірів, уподобань, але зміна їх не впливає на загальних характер особистості. Але всім добре відома різниця між вибором, який зроблений по принципу «як заманеться» та свідомим рішенням, яке виходить від волі людини.

МОРАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ – порядок та особливості співжиття індивідів, які відповідають гуманістичним уявленням про природу та саму сутність людини, її невід'ємні права про гармонійне узгодження потреб, інтересів особистості, суспільства. На відміну від благ (все те, що має позитивне значення для людини) та анти благ за допомогою яких оцінюють окремі явища, моральна справедливість характеризує співвідношення двох чи більше явищ між людьми. Визначається відносини між людьми з приводу їх взаємних зв'язків та розподілу створених спільними зусиллями матеріальних і духовних благ на підставі норм та правил моралі, які склались в певному культурному середовищі.. Вона існує як самостійна владна сила і діє відповідно до характеру вчинку. Як і звичайну справедливість, розділяють відплатну (ретрибутивну) та розподільну (дистрибутивну) моральну справедливість.

МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА – моральна культура особистості є мірою її моральної соціалізації, тобто мірою засвоєння панівних у суспільстві моральних цінностей і ступенем реалізації їх у діяльності в різних сферах суспільного життя. Іншими словами, це досягнута особистістю міра морального розвитку, яка характеризується засвоєними і реалізованими в діяльності моральними цінностями. Моральна культура особи стосується засвоєння нею суспільного морального досвіду і є проявом важливих моральних принципів в особистій поведінці та спілкуванні. Якщо сказати

МОРАЛЬ

простіше, моральна культура проявляється в тому, що людина контролює себе і свої емоції в будь-яких ситуаціях, і її вчинки не порушують прав інших людей. Головним критерієм оцінки рівня моральної культури є реальна поведінка людини, її моральні ідеали, ставлення до інших людей, колективу, суспільства, міра гуманності, яку особистість виявляє в соціальній діяльності і яка виражає ступінь її духовно-моральної свободи в конкретних умовах суспільної, моральної необхідності. Моральна культура розглядається в двох аспектах: ціннісному, регулятивному. Моральні цінності – це те, що ще стародавні греки іменували «етичними чеснотами». Як моральні цінності у всіх народів шануються чесність, вірність, повага до старших, працьовитість, патріотизм. Ці цінності подаються в їх бездоганному, абсолютно повному і досконалому вираженні, виступають як етичні ідеали. Моральні регулятиви – це правила поведінки, орієнтовані на зазначені цінності. У кожній більш-менш стабільній культурі є певна система загально визнаних моральних регулятивів, які традиційно вважаються обов'язковими для всіх. Такі регулятиви є нормами моралі. Таким чином, моральна культура особистості – це якісна характеристика морального розвитку і моральної зрілості особистості, що виявляється на трьох рівнях:

1) культура моральних почуттів, яка виражає здатність особистості до співчуття, співпереживання, милосердя, тобто відчувати чужі біль і радість як власні;

2) культура етичного мислення як раціональна складова моральної свідомості;

3) культура поведінки, через яку реалізуються поставлені і прийняті моральні завдання.

КУЛЬТУРА СКАСУВАННЯ/ВІДМІНИ – відносно нова тенденція в медіапросторі. Завдяки глобальному поширенню соціальних мереж, блогів і ютуб-каналів майже не залишилося людей, які б не стежили хоча б за однією медійною особистістю. Цілком закономірно, що з часом інтернет-спільноті знадобився важіль контролю над тими, хто перевершує їх за соціальним статусом і рівнем впливу – і таким стала cancel culture, або «культура скасування».

Автор цього терміну наразі невідомий, однак cancel culture стало словом 2019 року за даними австралійського словника Macquarie Dictionary. Там трактують цей вислів як онлайн-феномен бойкоту громадських діячів, які говорять або роблять неправильні (на думку інтернет-спільноти) речі. Як синоніми використовують «культура бойкоту», «культура виклику» або «культура обурення».

Ключова ідея й завдання «культури скасування» – залучити відомих особистостей до відповідальності за «порушення» соціального або політичного характеру. Це можуть бути як некоректні висловлювання, так і дії, визнані інтернет-спільнотою девіантними (такими, що відхиляються від загальноприйнятих норм) або злочинними.

МОРАЛЬ

Шаблон «скасування» наступний: зірка або інший громадський діяч робить помилку чи говорить (пише в соцмережах) щось образливе для групи людей. Після цього відбувається негативна реакція суспільства, яку часто підхоплюють та розносять користувачі соціальних мереж. Потім з'являються заклики усунути людину з посади, завершити її кар'єру або нівелювати культурні досягнення – у результаті бойкоту його діяльності або дисциплінарних заходів з боку роботодавця.

МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА ФАХІВЦЯ – найголовніший компонент духовного життя людини, який характеризує її досягнення в оволодінні основами моралі і становить мету морального виховання. Приймаючи таке трактування, вважаємо за доцільне оперувати такими поняттями, як мораль, моральність, моральна свідомість, моральні переконання, моральні почуття, моральні звички, моральна спрямованість. Основним змістом моральної культури є мораль – форма суспільної свідомості, суспільний інститут, що виконує функцію регулювання поведінки людини в усіх сферах суспільного життя. Моральна культура фахівця бере свій початок формування у виховному процесі. У моралі відбиваються цінності, що склалися в суспільстві, у тих нормах поведінки людей, які закріплені в поняттях добра, честі, совісті, справедливості тощо. Моральне виховання – це планомірний, цілеспрямований вплив на морально-емоційний розвиток людини через організацію умов, у яких формуються її духовна, емоційна, світоглядна сфера та поведінка відповідно до моралі суспільства і загальнолюдських морально-етичних цінностей, тобто формується моральна культура особистості. Моральна ж культура фахівця формується протягом навчання та виконання професійної діяльності. У сучасному суспільстві звертається увага на такі якості фахівця як професійна компетентність, володіння широким професійним кругозором, рівень його загальнокультурної та професійної підготовки, вміння ефективно використовувати знання і вміння. Однією з найважливіших складових професійної діяльності сучасних правників, є моральні якості особистості як складової професійної культури, яку можна характеризувати як вираз зрілості і розвиненості всієї системи соціально значущих особистісних якостей, продуктивно реалізованої в професійній діяльності.

МОРАЛЬНИЙ ПОДВИГ – саме відсутність онтологічних гарантій щодо стверджуваних цінностей і пов'язана з цим неминучість морального ризику відрізняють учинок від того, що називається «героїчним учинком» або подвигом, – діяння, спрямованого скоріше на досягнення певної мети, аніж на її полемічне ствердження у світі. Подвиг – зрушити з місця, «зподвигнути» якусь украй важку у фізично-життєвому відношенні, але безсумнівно потрібну справу. Вчинок – зробити щось за рішенням власної совісті, на свій страх і ризик, без сподівань на загальне схвалення власних моральних мотивів.

МОРАЛЬ

МОРАЛЬНЕ СПІЛКУВАННЯ – спілкування, діяльність, пізнання, будучи змістом людської життєдіяльності, перебувають у нерозривній єдності, являють собою форми соціальної активності людини. Характерною ознакою спілкування як форми активності виступає її моральна спрямованість, моральна культура людей, що розкривається в спілкуванні (людяність, доброзичливість, дружелюбність, взаємоповага та ін.). Завдяки спілкуванню індивіди обмінюються знаннями, виробничим досвідом і вмінням. Інакше кажучи, тільки через спілкування з іншими людьми людина може одержати засоби для задоволення своїх потреб і тільки в спілкуванні вона знаходить і реалізує духовний зв'язок з іншими людьми. Зауважимо, що спілкування як об'єктивна необхідність в усіх формах життєдіяльності виникає водночас із становленням людського суспільства та формуванням людини, але протягом дуже тривалого періоду не усвідомлюється як цінність навіть у суто практичному, утилітарному розумінні. Коли ж воно в суспільній свідомості епохи родового ладу усвідомлюється, то усвідомлюється як практична цінність, а не моральна («табу», наприклад). Віднайдення людиною особистісного сенсу спілкування, потреби в спілкуванні, в процесі якого індивід утверджує себе як особистість і реалізує себе як моральну істоту, являє собою результат усієї подальшої історії людства, на тернистому шляху якого моральна культура, в тому числі й моральна культура спілкування, в певному розумінні постає загальною формою практичної діяльності людей.

МОРАЛЬНИЙ САМОКОНТРОЛЬ – це вміння брати під контроль думки, емоції, почуття, що викликані морально-етичними чинниками, застосовуючи для цього необхідні моральні зусилля. Моральний самоконтроль може проявлятися у власному стримуванні за рахунок як особистих так і суспільних норм і правил поведінки. Моральна сутність не є вихідною заданістю особистості (неотомізм, персоналізм) і не є продуктом «справжнього» існування, самоконструювання (екзистенціалізм), а формується і проявляється у процесі моральної діяльності, є її глибинною основою, передумовою і результатом. Моральна самореалізація особистості, об'єктивація її соціальної сутності у вчинках, у всьому способі життя обмежена рамками суспільних і індивідуальних можливостей і потреб. Не всяка діяльність людини є її моральною самоактуалізацією, а лише та, у якій вона вільно визначає і стверджує свої моральні потреби і здібності, принципи й ідеали, тобто активна самодіяльність, спрямована на самостійну реалізацію суспільно і особисто значущих цілей і завдань.

МОРАЛЬНА САМООЦІНКА – своєрідне «царство мети» (І. Кант), самостійно сформованої і реалізованої суб'єктом у процесі внутрішньої діяльності, що безпосередньо націлена на здійснення визначених вчинків. Конкретна моральна мета – прогнозування результатів вчинку, в якому

МОРАЛЬ

реалізуються інтереси суспільства й особистості. У ній проявляється активне вольове відношення суб'єкта у наявній чи уявній ситуації і до себе самого, проектування себе у майбутнє шляхом випереджального відображення – передбачення наслідку своєї моральної активності. Цілеспрямованість є вільний вибір на основі порівняльної оцінки варіантів можливої мети. Інша людина може примусити мене робити те, що є засобом для досягнення її мети, та це не призведе до формування мети у окремої людини. В процесі морального цілеспрямовання особистість розглядає і використовує себе як засіб реалізації поставленої мети й водночас як самоціль. Для вибору мети їй необхідно не лише враховувати об'єктивні умови, але й усвідомлювати свої суб'єктивні можливості і бажання.

МОРАЛЬНА ТРАВМА – (англ. moral injury) виник в результаті діяльності дискусійних груп, що проводились у 1970-ті роки ветеранами війни у В'єтнамі, в яких брали участь психіатри Р. Ліфтон та Х.Шатан (перший є автором введення діагностичної одиниці ПТСР в класифікацію діагностичного та статистичного керівництва з психічних розладів). Пізніше було встановлено, що участь в бойових діях є далеко не єдиною причиною, що може призвести до моральної травми. Моральна травма може виникати у лікарів, які припустилися помилки в лікуванні, керівники, що ухвалили рішення, які призвели до ризику інших людей, людей, що виконували накази які вважали неправильними, або тих, що стали свідками несправедливостей, що порушили їх моральні переконання та очікування. В центрі переживань людини з моральною травмою є події, в яких він брав участь, або скоїв неприйнятні з його ж точки зору дії, чи не міг упередити таких дій іншими людьми. Вони супроводжуються почуттями провини, сорому, самоосуджуючими думками. Деякі спеціалісти вважають, що моральній травмі можуть сприяти також соматичні симптоми — м'язова напруга, головні болі, шлунково-кишкові розлади, безсоння.

3. СПЕЦІАЛЬНІ ТЕРМІНИ ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ВСТУП ДО РОЗДІЛУ СПЕЦІАЛЬНІ ТЕРМІНИ ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Етична проблематика правничої діяльності пов'язана з конкретними нормами законів. Поняття доброчесності, неупередженості, відсутності конфлікту інтересів та багато інших понять для правників є закріпленими у кодексах професійної етики, містяться у різноманітних законах та передбачають відсутність суперечливості як такої. Мораль і право є глибоко вкоріненими в свідомості людства, їх джерелом виступають як міфи, релігія, звичаї, традиції, заборони (табу), схвалення, тощо. Тому моральні принципи активно впливають на поведінку людей взагалі, та виступають змістовними компонентами певних видів діяльності. Для правника важливо орієнтуватись не тільки в сутності ключових понять, а розуміти системно певні терміни та визначення задля комплексного усвідомлення глибинної сутності соціально-правових феноменів. Спеціальні юридичні терміни етичного характеру розкривають гуманітарний зміст роботи правника, демонструють моральні підвалини його діяльності, вказують на соціальний контроль та очікування, що виступають.

Специфічні особливості етичних принципів правників полягають у дотриманні гендерної політики. Моральні складові гендерного питання не дивлячись на різноманітні трактування терміну та відверті провокації, полягають у наданні рівних можливостей чоловікам і жінкам в межах роботи відповідних організацій та структур. Практичні проблеми подолання гендерної нерівності у правничій галузі розкриваються під час реалізації доступу до рівних можливостей у професійній діяльності мають вирішуватись також і в моральному та міжкультурному контексті.

Особливою моральною вимогою до фахівців правничої діяльності є дотримання високих морально-етичних засад поза межами робочого місця. Особисте життя, особливості життя рідних та близьких представника правничої галузі є невід'ємною складовою його морального портрету. Даний факт вказує на необхідність багатокрокового, послідовного та систематичного дотримання морально-етичних вимог правник, що вказує на його суспільну відповідальність колективного характеру.

В цілому, представник правничої діяльності має дотримуватись норм чинного законодавства, верховенства права та законності, розвиватись в межах професії та підвищувати загальну ерудицію, шанувати державні символи та культурні надбання українського народу. Будь який правник в межах своєї професії має бути принциповим, вимогливим, разом з тим поважати права людини, законні інтереси, репутацію, відстоювати професійну честь та гідність, бути неупередженим і лояльним. Крім того дотримання професійних етичних кодексів є важливою складовою професії правника і виступає запорукою ефективної, законної, гуманної поведінки та відповідного високим соціально-етичним вимогам суспільства.

СПЕЦІАЛЬНІ ТЕРМІНИ ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ – (від англ. confidence – довіра) це умова за якої відомості про фізичний, психічний, інтелектуальний, майновий стан окремої фізичної чи юридичної особи та які відповідно знаходяться у їх володінні, користуванні або розпорядженні поширюються лише за їх бажанням та згодою .

КОНФІДЕНЦІЙНА ІНФОРМАЦІЯ – це інформація про фізичну особу, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, а також інформація, визнана такою на підставі закону. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, якщо інше не встановлено законом.

До такої інформації відносяться:

- відомості про національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, адреса, дата та місце народження (частина друга статті 11 Закону України «Про інформацію»); реєстраційний (пункт 70.15.2 статті 70 Податкового кодексу України);
- відомості про місце проживання (частина восьма статті 6 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір проживання в Україні»);
- відомості про особисте життя громадян, одержані із звернень громадян (стаття 10 Закону України «Про звернення громадян»);
- первинні дані, отримані в процесі проведення Перепису населення (стаття 16 Закону України «Про Всеукраїнський перепис населення»);
- відомості, що подаються заявником на визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту (частина десята статті 7 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»);
- інформація про пенсійні внески, пенсійні виплати та інвестиційний прибуток (збиток), що обліковується на індивідуальному пенсійному рахунку учасника пенсійного фонду, пенсійні депозитні рахунки фізичних осіб, договори страхування довічної пенсії (частина третя статті 53 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»);
- інформація про страхові внески до накопичувальної системи пенсійного страхування, про суму коштів, що обліковується на накопичувальному пенсійному рахунку учасника накопичувальної системи пенсійного страхування, про умови та стан виконання договорів страхування довічної пенсії, про персональні дані учасників накопичувальної системи пенсійного страхування (частина друга статті 97 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»);
- відомості щодо предмета договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, хід їх виконання та результати (стаття 895 Цивільного кодексу України)
- інформація яка може сприяти ідентифікації особи неповнолітнього правопорушника або яка стосується факту самогубства неповнолітнього (частина третя статті 62 Закону України «Про телебачення та радіомовлення»);

СПЕЦІАЛЬНІ ТЕРМІНИ ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- інформація про померлого (стаття 7 Закону України Про поховання та похоронну справу»);
- відомості про оплату праці працівника (стаття 31 Закону України «Про оплату праці») Відомості про оплату праці надаються лише у випадках передбачених законодавством, або за згодою чи на вимогу працівника);
- заявки та матеріали на видачу патентів (стаття 19 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»);
- дані про особу взяту під захист у кримінальному судочинстві (стаття 15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»);
- матеріали заявки фізичної чи юридичної особи на реєстрацію сорту рослин, результати експертизи сорту рослин (стаття 23 Закону України "Про охорону прав на сорти рослин");
- дані осіб, що взяті під захист (стаття 10 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»);
- сукупність відомостей про фізичних осіб які постраждали від насильства (персональні дані), що містяться в Реєстрі, є інформацією з обмеженим доступом. (частина десята статті 16 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»);
- інформація,що стосується митної вартості товарів, що переміщаються через митний кордон України (частина перша статті 56 Митного кодексу України);
- інформація,що міститься в заяві про державну реєстрацію лікарського засобу та додатка до них (частина восьма статті 9 Закону України «Про лікарські засоби»);
- інформація про місце проживання або перебування фізичних осіб із зазначенням адреси, номери телефонів чи інших засобів зв'язку, адреси електронної пошти, реєстраційні номери облікової картки платника податків, реквізити документів, що посвідчують особу, унікальні номери запису в Єдиному державному демографічному реєстрі, реєстраційні номери транспортних засобів, номери банківських рахунків, номери платіжних карток, інформація, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися у закритому судовому засіданні, інші відомості, що дають можливість ідентифікувати фізичну особу (стаття 7 Закону України «Про доступ до судових рішень»).

КОНФОРМІЗМ – у моральному, правовому, політичному сенсі слово «конформізм» позначає свідоме пристосуванство до панівних смаків і думок, орієнтацію на те, щоб відповідати якомусь визнаному або необхідному стандарту. Соціально-психологічне поняття конформності або конформної поведінки не має вираженої негативної оцінки. Нонконформізм або негативізм є різновидом цієї залежності – це прагнення будь-що-будь чинити всупереч позиції панівної більшості, руйнувати стереотипи за будь-яку ціну і в усіх випадках стверджувати протилежну точку зору. Люди, активно виходять за рамки шаблонів, зазвичай піддаються тиску і агресії з боку конформістів – «мовчазної більшості». І конформізм, і нонконформізм є

СПЕЦІАЛЬНІ ТЕРМІНИ ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

елементами незрілої, дитячої (підліткової) поведінки і сильно впливають на соціальні та міжособистісні стосунки. Доросла, зріла поведінка — це незалежна поведінка, за якою стоїть здатність проявляти любов і турботу про інших.

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ – невід’ємною складовою конфлікту інтересів є службові/представницькі повноваження та вплив (можливість впливу) приватного інтересу на об’єктивність або неупередженість прийняття рішень, вчинення чи невчинення дій під час реалізації таких повноважень. Приватний інтерес здатний впливати на об’єктивність або неупередженість прийняття рішень, вчинення чи невчинення дій лише під час реалізації дискреційних службових чи представницьких повноважень. Суперечність полягає в тому, що, з одного боку, в особи наявний приватний інтерес (майновий або немайновий), а з іншого – особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, має виконувати свої службові обов’язки в інтересах держави, територіальної громади, виключаючи можливість будь-якого впливу приватного інтересу. Закон України “Про запобігання корупції” виокремлює два види конфлікту інтересів:

потенційний конфлікт інтересів – наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об’єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень;

реальний конфлікт інтересів – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об’єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ КОНФЛІКТ – розуміється ситуація, за якої виникають протиріччя між нормами професійної етики й обставинами, що склалися в процесі службової діяльності.

НАСИЛЬСТВО – посягання на свободу волі людини за допомогою примусу і заподіяння шкоди його життю. Історично першим його проявом було правило тальйону, яке зобов’язувало керуватися в насильницьких акціях за межами кровнородинного об’єднання правилом рівноцінної відплати.

ТАЛІОН/ТАЛЬЙОН (лат. talio – рівнозначна відплата): в кримінальному праві рабовласницьких і ранньофеодальних держав принцип, за яким особі, що вчинила злочин, завдавали такої самої шкоди, яку вчинила вона ("око за око, зуб за зуб").

Другою формою насильства проти насильства є держава. Держава монополізує, інституціоналізує насильство, замінює його опосередкованими формами, в державі право на насильство зосереджується в руках особливої групи осіб (збройні сили, поліція), покликаної захищати життя і власність

СПЕЦІАЛЬНІ ТЕРМІНИ ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

людей як від взаємних посягань, так і від зовнішньої експансії. Це насильство здійснюється за встановленими правилами – юридичними законами.

НЕНАСИЛЬСТВО – визнання свободи особистості іншої людини, її прав і моральних цінностей. Ненасильство відрізняється від насильства розмежуванням особистості людини від скоєних ним злих вчинків. У той же час визнається зв'язаність всіх людей в добро і зло. Позиція ненасильства не визнає існування ідеальних людей: кожна людина є ареною боротьби добра і зла. Людина вільна у виборі шляху добра чи зла. Тому завжди залишається можливість для підтримки взаємин і досягнення співробітництва.

Основними принципами ненасильства є:

- 1) визнання прав на істину за іншими людьми, готовність до змін, діалогу і компромісу;
- 2) здатність до самокритики і виявленню причин негативного ставлення до іншої людини;
- 3) оцінка ситуації з точки зору опонента і пошук виходу з конфлікту, що влаштовує обидві сторони;
- 4) боротьба з пороками, але не з людьми, страждаючими від них;
- 5) відкритість поведінки відносно інших людей.

НЕНОРМАТИВНА ЛЕКСИКА – ненормативна лексика є сегментом лайливої лексики різних мов. Вона включає невічливі, непристойні, вульгарні та лайливі вирази. Використання ненормативної лексики має чіткі національні, культурні, та соціальні ознаки і суттєво відрізняється в різних культурах та соціальних групах. Кожне суспільство визначає окремо, що належить до ненормативної лексики, або лайки, і формулює своє ставлення до неї.

ПРОФЕСІЙНИЙ КОДЕКС – професійний етичний кодекс – це одна зі специфічних форм того кола явищ, які притаманні сфері моральної свідомості і поведінки людей. Мораль за своєю природою виступає універсальним соціальним регулятором. Вона виникає практично одночасно і в тісному взаємозв'язку з правом, яке жодним чином не зводиться виключно лише до юридичного закону. Зазначені феномени складаються природним шляхом, незалежно від суб'єктивного бажання людей, завдяки їх спільної діяльності. Об'єктивний характер, притаманний відносинам у сфері моралі та права, з плином часу знаходить вираз, відповідно, в моральних і правових уявленнях, які, в свою чергу, можуть знаходити закріплення у формі різноманітних моральних кодексів і законі.

МОРАЛЬНИЙ КОДЕКС (від лат. Codex - книга) –впорядкований і приведений в якусь систему звід моральних вимог. Завдяки наявності кодексу моральні уявлення, притаманні членам того чи іншого соціуму, до деякої міри знаходять цілісний, відносно завершений (на даний період) вид. Подібно до того, як закони далеко не повною мірою відображають об'єктивно

СПЕЦІАЛЬНІ ТЕРМІНИ ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

сформовані зв'язки і відносини між суб'єктами соціальної діяльності, моральні кодекси можуть як випереджати розвиток практики (моральні ідеали), так і служити гальмом на шляху об'єктивно складаються нових відносин і цінностей.

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ – раціональний спосіб дії або доцільна лінія поведінки особи яка здійснює розслідування в процесі збирання, дослідження та використання доказової інформації. Є сукупністю тактичних заходів, логічних та психологічних прийомів. Механізм реалізації тактичного прийому припускає:

1) його психологічну спрямованість, пов'язану з викриттям неправди, актуалізацією забутого, відтворенням події, що трапилася, знаходженням прихованого тощо;

2) безпосередню чи опосередковану взаємодію між слідчим (суддею) і його респондентами;

3) психологічний ефект від використання прийому (що пов'язано з одержанням об'єктивних показань, виявленням слідів і знарядь злочину, встановленням місцеперебування тайника тощо).

Тактичний прийом виконуватиме свої функції тільки в тому разі, якщо він відповідатиме низці вимог, до числа яких належать законність, етичність, науковість, вибірковість, пізнавальна цінність. Етичність тактичних прийомів полягає в тому, що вони не можуть містити в собі елементів неправдивої інформації, введення особи в оману, вчинення такого впливу на психіку людини, що тягне за собою негативні наслідки. Неприпустимими є тактичні прийоми, засновані на насильстві, погрозах, обмані, використанні аморальних спонукань, культурної відсталості, релігійних упереджень тощо.

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ – об'єктивно існуюче явище, супутне розвитку людини в її професійній діяльності і визначається як негативні зміни у морально-психологічних рисах характеру працівників, їхніх службових і позаслужбових відносинах у колективі, які відбуваються під впливом і внаслідок їх професійної діяльності. Професійну деформацію також може бути визначено як зміну характеру і результатів професійної діяльності правника, його службових і позаслужбових відносин у колективі, розвиток в духовному світі правника негативних морально-психологічних рис характеру

Професійна деформація може проявлятися у формах:

- байдуже, формальне ставлення до людей, відсутність співпереживання і жалю;

- безпринципність;

- безчесність, корисливість, безсовісність, байдужність до особистості, об'єкту професійної діяльності;

- свідоме порушення основних принципів професійної моралі: колективізму, гуманізму, патріотизму, та її норм (обов'язку, совісті, відповідальності, честі і гідності);

СПЕЦІАЛЬНІ ТЕРМІНИ ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- низький професійний рівень знань;
- схильність до стереотипного мислення та стереотипних методів роботи;
- стереотипне спілкування з без урахування специфіки справ та індивідуальності;
- мстиве, злісне, підозріле ставлення до людей;
- неправильне розуміння владних повноважень, зловживання ними тощо
- ігнорування, зневага та небажання враховувати принцип презумпції невинуватості.

Межі допустимості професійної деформації — комплекс властивих конкретній людині професійних і морально-психологічних якостей, що дозволяють ефективно виконувати службові обов'язки.

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ – це деформаційний стан правосвідомості особи, групи, суспільства, що характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак виключає злочинний намір. Моральний нігілізм правника — заперечення ним спільних для всіх моральних норм, принципів та ідеалів, невизнання будь-яких авторитетів.

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ – це наслідок підвищених психофізіологічних навантажень у формі накопичених негативних емоцій, які виснажують внутрішні ресурси людини і проявляються в недружньому ставленні до оточення правника.

ПРАВИЛА ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАВНИКА В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Соціальні мережі – це інтерактивні множинного користування сайти, контент (зміст) яких наповнюється їхніми відвідувачами, з можливістю вказування будь-якої інформації про окрему людину, за якою обліковий запис(сторінку) користувача зможуть знайти інші учасники мереж. Соціальні мережі – це соціальні структури, що складаються з груп вузлів, якими є соціальні групи, особистості, індивідууми.

Незалежність – інформація та коментарі, які публікуються в мережі, мають зберігати незалежність професії у всіх її проявах, аналогічно тим, які діють в реальному житті.

Доброчесність – дотримання правниками найвищих стандартів доброчесності у всіх публічних проявах, враховуючи також і поведінку у соціальних мережах оскільки повідомлення та коментарі, які за своєю природою є непрофесійними або неетичними, можуть сколихнути довіру суспільства до юридичної професії, навіть якщо вони й були опубліковані в приватному контексті.

Відповідальність – відповідально використовувати соціальні мережі з повним усвідомленням наслідків своїх дій (зазначаючи, що інформацію, яка

СПЕЦІАЛЬНІ ТЕРМІНИ ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

публікується в мережі, може бути складно видалити назавсім), слідкувати та постійно переглядати свою взаємодію з інформацією, опублікованою в мережі; здійснювати попередній аналіз інформації, яку вони мають намір опублікувати, на предмет того, чи не буде вона розцінена як юридична консультація; оцінювати ту чи іншої соціальну платформу на предмет її адекватності та належності на основі аналізу її переважного використання та очікуваної цільової аудиторії; аналізувати контекст та прогнозувати вірогідність неоднозначного чи неналежного сприйняття опублікованої інформації чи коментаря; правники мають дотримуватися всіх відповідних правил та обмежень як у реальному житті, так і онлайн; не публікувати свої думки з делікатних питань, які можуть суперечити позиціям, які сповідують клієнти.

Конфіденційність – правник має розуміти, що соціальні мережі не є належними платформами для роботи з клієнтськими даними або іншою конфіденційною інформацією, якщо лише вони не є повністю впевненими в тому, що така інформація захищена відповідно до своїх професійних, етичних та юридичних зобов'язань.

ПРИРОДА ПРАВИЛ ЕТИКИ ПРАВНИКА – вказаний різновид професійної етики має яскраво виражений нормативний характер, зовнішнім проявом якого є обов'язкові для виконання членами відповідного професійного співтовариства норми поведінки. Відповідно, за ознакою нормативності етика правника може бути охарактеризована як правове явище. Проте, як відзначають дослідники, нормативність не є виключно правовим явищем як за своїм походженням, так і за роллю у суспільному житті. Нормативність є первинною, вихідною властивістю соціальної матерії, зумовлюваною її внутрішньою потребою в упорядкованості й здатністю до самоорганізації. Нормативність характеризує як окремі соціальні зв'язки, так і весь суспільний розвиток у цілому. Іманентна суспільству потреба в упорядкованості знаходить прояв у нормативності суспільного розвитку. Нормативність як невід'ємна характеристика соціальної матерії може мати різні форми об'єктивації, однією з яких є соціальна норма.

МОРАЛЬНІСТЬ ПРАЦІ ПРАВНИКА – припускає як ставлення до праці, так і норми взаємовідносин між учасниками спільної діяльності. В даному випадку виходять з того, що праця – головна умова існування людини, головний показник моральної цінності і джерело моральних відносин. У суспільстві існує уявлення про мораль, скажімо, лікаря, педагога, працівника міліції, юриста. Громадська корисність і характер діяльності-професійних юристів, у тому числі і співробітників правоохоронних органів, важливість сфери їх діяльності (мета, засоби і кінцевий результат) безумовно припускають специфічно професійні моральні вимоги. У цьому відношенні особливість професійної моралі юристів є результатом специфічного заломлення загальних принципів і норм моралі в їх службової діяльності і неслужбових поведінці і виражається в наступних рисах.

СПЕЦІАЛЬНІ ТЕРМІНИ ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Ні в якій іншій області життя норми поведінки, моралі не є в максимальній мірі обов'язковими і певними.

2. Моральні норми юриста юридично оформлені, підкріплені законом, встановлені державою.

3. Норми і принципи професійної етики юриста носять владний характер і вимагають старанності, обов'язковості виконання.

4. Дії професійних юристів при всій їх суворості повинні бути справедливими, не принижують людську гідність, і разом з тим непримиренні до порушників законності та антигуманності.

5. Відносини професійних юристів з громадянами вимагають індивідуального підходу і внутрішньої культури і такту.

6. При застосуванні права юристами необхідно до всього підходити з точки зору закону, відмовившись від своїх особистих симпатій і антипатій.

З усіх цих особливостей складається у всій повноті професійна етика юриста, його моральна культура в цілому.

ШИКАНА (нім. **Schikane** – знущання, каверза, причіпка) особливий вид зловживання правом, який характеризується протиправністю, прямим умислом та здійснюється з єдиною метою завдати шкоди інтересам інших осіб. Шикана посягає на основоположні принципи цивільного права такі як добросовісність, розумність та доброчесність, що в свою чергу є порушенням тих етичних вимог які має сповідувати правник

4. НОТАРІАЛЬНА ЕТИКА

ВСТУП ДО ЕТИКИ НОТАРІУСА

Професійна етика якою нотаріус керується у відносинах з державними органами, фізичними та юридичними особами, іншими нотаріусами впливає на рівень довіри суспільства та громадян до нотаріусів, її дотримання зумовлює підвищення авторитету нотаріату та репутації нотаріусів України.

Професійна етика нотаріуса являє собою взаємозв'язок і взаємообумовленість правових та моральних принципів, норм, правового і морального пізнання. Етичні норми в професії нотаріуса складаються по мірі розвитку інституту нотаріату та отримали своє завершення оформленням в спеціальних актах, які приймаються самим нотаріальним суспільством.

Публічно-правова діяльність нотаріуса вирізняється серед інших професій цілою низкою специфічних властивостей, зумовлених роллю, яку вони відіграють у житті суспільства. Вона втілює у собі принципи гуманізму, справедливості, засновується насамперед на дотриманні морально-етичних вимог і професійних правил, які є стрижнем його професійної діяльності. Охорона прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб є змістом повсякденної діяльності нотаріусів і разом з тим – їхнім професійним обов'язком.

НОТАРІАЛЬНА ТАЄМНИЦЯ ЦЕ – сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо. Нотаріус його помічник нотаріуса зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія або дія, яка прирівнюється до нотаріальної, не вчинялась. Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій у якості свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

ТАЄМНИЦЯ ЗАПОВІТУ – нотаріус, інша посадова, службова особа, яка посвідчує заповіт, свідки, а також фізична особа, яка підписує заповіт замість заповідача, помічник нотаріуса, особи, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, та інші особи, які знають, що саме становить предмет нотаріальної таємниці не мають права до відкриття спадщини розголошувати відомості щодо факту складення заповіту, його змісту, скасування або зміни заповіту.

ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ НОТАРІУСА – норма поведінки нотаріуса у суспільстві та у спілкуванні при здійсненні професійної діяльності, а також у відносинах з фізичними та юридичними

НОТАРІАЛЬНА ЕТИКА

особами, іншими нотаріусами, професійним об'єднанням нотаріусів, органами влади тощо.

До них відноситься:

Публічність полягає у вчиненні нотаріусом нотаріальних дій та надання правової допомоги в межах делегованих йому державою повноважень;

Незалежність та неупередженість полягає в тому, що нотаріус має бути неупередженим при вчиненні нотаріальних дій та бути вільним від будь-якого стороннього впливу чи тиску, неправомірного втручання у його діяльність, нотаріус зобов'язаний уникати будь-якого незаконного впливу на його професійну діяльність, протистояти тиску, бути принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків та відстоюванні професійних прав, їх ефективному використанні в інтересах учасників правовідносин та не повинен допускати можливості впливу особистих інтересів, інтересів заінтересованих осіб на виконання ним своїх професійних обов'язків;

Законність полягає в обов'язку нотаріуса дотримуватися чинного законодавства України, в ствердженні та реалізації принципів верховенства права;

НОТАРІАЛЬНА ЕТИКА

Доступність полягає в обов'язку нотаріуса надавати відповіді на звернення заінтересованих осіб, пояснення, необхідні для розуміння та оцінки наданих ним професійних послуг та інформацію про розмір всіх платежів, пов'язаних із вчиненою нотаріальною дією;

Безпосередність – виключно особисте спілкування з особою, яка звернулася за консультацією та/або наданням правової допомоги, та власноручне підписання вчиненої нотаріусом нотаріальної дії з використанням лише власної гербової печатки ;

Чесність передбачає, що нотаріус повинен дотримуватися найсуворіших правил справедливості, об'єктивності та чесності;

Сумлінність нотаріус має постійно працювати над вдосконаленням своїх знань і підвищенням свого професійного рівня так як зобов'язаний надавати правову допомогу фізичним та юридичним особам компетентно і добросовісно;

Повага до професії своєю діяльністю і поведінкою нотаріус повинен стверджувати повагу до нотаріальної професії та спільноти, її сутності і призначення, сприяти збереженню та підвищенню її престижу.

ЕТИЧНА ПОВЕДІНКА НОТАРІУСА – полягає в тому, що нотаріус має діяти як неупереджений радник, сумлінно і чесно, утримуватися від втручання в особисті справи осіб з питань, що виходять за межі його професії та не пов'язані з характером їхнього звернення;

Нотаріус має визнавати право особи консультиватися з питань вчинення нотаріальних дій в іншого нотаріуса чи іншої компетентної особи;

Нотаріус має утримуватися від виконання своїх обов'язків за умов чи обставин, що можуть загрожувати їх якості;

Нотаріус має встановлювати довірливі взаємовідносини з особою, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, проявляти терпіння (витримку), ввічливість та тактовність у відносинах з тими, з ким він взаємодіє в межах професійного та особистого кола спілкування, не допускаючи вияву неухважного ставлення до людей та їхніх законних інтересів, а також дотримуватися культури мови, поведінки, зовнішнього вигляду;

Нотаріус повинен не піддаватися тиску третіх осіб, впливу політичної кон'юнктури, суворо дотримуватися вимог законодавства та не порушувати законних інтересів осіб, які до нього звернулися;

Нотаріус повинен з повагою ставитися до загальноприйнятих моральних цінностей і особистих переконань осіб, які до нього звертаються, враховуючи законні інтереси особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії;

Нотаріус має надавати особі, яка до нього звернулася, пояснення, необхідні для правильного розуміння та оцінки вчинюваної ним нотаріальної дії;

Нотаріус повинен інформувати особу, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, про природу дій, що вчинятимуться, можливі правові

НОТАРІАЛЬНА ЕТИКА

наслідки, а також особливості, властиві вчинюваній нотаріальній дії, та обсяг дій, проведення яких є необхідним;

Нотаріус повинен інформувати особу, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, про розмір всіх пов'язаних із вчиненням нотаріальної дії платежів.

ОСНОВНІ ЗАПОВІДІ МІЖНАРОДНОГО СОЮЗУ НОТАРІАТУ – нотаріус дотримуючись норм етичності, зобов'язаний знати та дотримуватись заповідей Міжнародного союзу нотаріату. Заповіді створювалися протягом століть існування нотаріату і довели свою правову та етичну бездоганність :

1. Поважай своє Міністерство.
2. Вчиняй нотаріальні дії, діючи в межах закону, вирішуй сумніви; не вчиняй правочин, якщо є сумнів щодо його законності та правильності.
3. Віддавай належне Правді.
4. Дій обачно.
5. Вивчай матеріали ґрунтовно, старанно та ретельно.
6. Радься з Честю.
7. Керуйся Справедливістю.
8. Обмежуйся Законом.
9. Працюй з Гідністю.
10. Пам'ятай, що твоя місія полягає в тому, аби не допускати цивільно-правових спорів.

ІЄРАРХІЯ ВИРІШЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ СПОРІВ – комісія Нотаріальної палати України (далі – НПУ) з питань професійної етики нотаріусів створена для забезпечення виконання НПУ покладених на неї функцій контролю за дотриманням нотаріусами правил професійної етики.

До складу Комісії НПУ входить по одному представнику від кожного відділення НПУ, які обираються на загальних зборах нотаріусів відповідного відділення строком на два роки, причому стаж здійснення нотаріальної діяльності у членів Комісії НПУ має бути не менше десяти років. У межах своїх повноважень Комісія НПУ:

- контролює дотримання нотаріусами правил професійної етики, вживає заходів по усуненню порушень;
- розглядає скарги та інші звернення щодо порушень нотаріусами правил професійної етики, перевіряє викладені в них факти та обставини, готує відповідні висновки і пропозиції щодо притягнення винних до відповідальності та передає їх на розгляд Ради НПУ;
- організовує перевірку оприлюднених у ЗМІ фактів, що ганьблять честь і гідність нотаріусів та НПУ.

Вища кваліфікаційна комісія нотаріату (далі – ВККН) утворена при Міністерстві юстиції України як регуляторі. Головою ВККН є Міністр юстиції; до її складу входить 7 представників Мін'юсту та 7 нотаріусів, делегованих Нотаріальною палатою України. До представників регулятора у

НОТАРІАЛЬНА ЕТИКА

ВККН не висувається жодних вимог, тоді як члени-нотаріуси повинні мати безперервний стаж роботи нотаріусом не менш як 15 років. Також обов'язковими є відсутність дисциплінарних стягнень та зупинення діяльності у зв'язку із порушеннями законодавства. ВККН виконує дві основні функції:

- 1) визначення рівня професійної підготовленості осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю (проведення кваліфікаційного іспиту);
- 2) вирішення питання про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ НОТАРІУСА – нотаріус при здійсненні передбачених дій, віднесених до його компетенції, зобов'язаний дотримуватися наступних морально-етичних зобов'язань: захищати інтереси людини, суспільства і держави, дотримуватися вимог закону; сприяти утвердженню в суспільстві верховенства права, довіри до закону і справедливості; не вчиняти в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб дій, які могли б поставити під сумнів неупередженість і незалежність нотаріальної діяльності, скомпрометувати нотаріуса у суспільній думці, заподіяти шкоду честі та гідності професії нотаріуса; ставитися до колег по професії з повагою та доброзичливістю, спрямованою на співробітництво; підтримувати сприятливий морально-психологічний клімат на робочому місці нотаріуса (в нотаріальній конторі) і в нотаріальній спільноті в цілому, уникати проявів шкідливих звичок і поведінки, що можуть ображати людську гідність і негативно сприйматися суспільством; постійно підвищувати свій професійний рівень, вивчати діюче законодавство і нотаріальну практику; зберігати професійну таємницю; в будь-якій ситуації зберігати витримку й особисту гідність.

ДІЯЛЬНІСТЬ, НЕСУМІСНА З ПРОФЕСІЄЮ НОТАРІУСА — нотаріусу забороняється використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб. Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності, а також діяльності у професійному самоврядуванні нотаріусів.

ДІЇ ЯКІ ПІДРИВАЮТЬ ПРОФЕСІЙНУ ГІДНІСТЬ НОТАРІУСА – це настирливе і неодноразове нав'язування своїх професійних послуг; надання юридичної допомоги шляхом шахрайських або інших незаконних дій; вчинення або участь у вчиненні незаконних дій; використання для особистих цілей грошей, цінних паперів, прийнятих на зберігання або вилучених під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна померлих

НОТАРІАЛЬНА ЕТИКА

громадян; договори або домовленість з іншими особами про розподіл або передачу коштів, одержаних за вчинення нотаріальних дій; пияцтво та наркоманія; аморальні дії по відношенню до своїх колег та представників інших юридичних професій, у тому числі спонукання осіб до написання скарг на дії інших нотаріусів; несплата членських внесків до НПУ.

ПОВЕДІНКА НОТАРІУСА У ПОЗА РОБОЧИЙ ЧАС – нотаріус як особа, наділена довірою і відповідальністю перед державою і суспільством, зобов'язаний:

- дотримуватися норм етики та моралі;
- утримуватися від будь-якої діяльності, здатної негативно вплинути на здійснення професійних обов'язків нотаріуса або викликати сумнів в його незалежності та об'єктивності;
- утримуватися від вчинення дій, які можуть зашкодити професійній діяльності нотаріуса чи підірвати довіру та престиж професії в суспільстві, в тому числі від отримання необґрунтованих пільг від осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій.

ВІДОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ ПРАВИЛ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ НОТАРІУСА – за невиконання або порушення Правил до нотаріуса застосовується один з таких заходів стягнення:

- зауваження;
- попередження;
- направлення Нотаріальною палатою України подання на розгляд Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю у зв'язку з порушенням нотаріусом цих Правил.

Порядок застосування заходів стягнення за порушення Правил встановлюється Нотаріальною палатою України.

5. СУДОВА ЕТИКА

ВСТУП ДО ЕТИКИ СУДДІ

Професійна етика судді виступає важливою частиною професії. Здатність вершити правосуддя, дотримуватись закону та слідкувати за його домінантою у суспільстві є сутнісно-необхідним компонентом діяльності судді. Проте на суддю має вплив громадянського суспільства, що транслює різноманітні загальнокультурні вимоги та очікування – дотримання принципів справедливості, рівності, тощо. Суддя в своїй поведінці має дотримуватись етичних принципів на робочому, поза ним та контролювати своє найближче оточення та родину. Складні етичні вимоги обґрунтовані не соціальними упередженнями або неочікуваними вимогами, а принципом здійснення правозахисної діяльності. Соціальні-моральні очікування щодо суддів пов'язані з сутністю їх роботи – визначення справедливості та відповідної поведінки від самого суб'єкта такої діяльності.

Вимоги до суддів та особливості професійної та моральної поведінки таких правників формує, слідкує та коригує відповідна державна інституція Національна школа суддів України. Основна діяльність установи полягає у здійсненні освітніх заходів та для суддівського корпусу. Звичайно, що професійні питання за тематичними напрямками діяльності матеріального, процесуального права, як норми, що регламентують процедуру нормотворчості, правозастосування, здійснення інших форм правової діяльності, норми, що визначають процедуру безпосередньої реалізації права, тощо – розглядаються як основні, проте процес навчання здійснюється ще з однією метою – етичною. Формування етичних норм, роз'яснення їх сутності, демонстрація шляхів їх дотримання, практичні засади реалізації етичних принципів є одними з ключових положень суддівської етики, що транслює школа. Етична поведінка судді закріплена у етичному Кодексі суддівської етики, що є затвердженими 11 з'їздом суддів України від 22.02.2013 року. Що демонструє колегіальність та загальність висунених вимог. Професійність судді не обмежується спеціальними знаннями, вона глибоко вкорінена в загальних вимогах морального характеру до самого себе, насамперед, та у суворих нормах закону щодо поведінки власне судді. Проте не слід відкидати факти порушення суддями встановлених норм, це завжди викликає не просто пересічне обурення, а має глибокі наслідки негативного характеру, перш за все для суддівської системи в цілому. Відсутність довіри до правозахисної системи, віри у принципи закону і порядку, зниження загального рівня правосвідомості громадян – все це виступає наслідками етичних професійних помилок суддів. Дотримання встановлених норм не тільки чинного законодавства, але і чинних норм етичної поведінки – є необхідною вимогою існування суддівського корпусу як такого. Суддів фахово навчають не тільки загальним етичним принципам поведінки, але і проводять спеціальні фахові тренінги щодо доброчесності, неупередженості, відсутності конфлікту інтересів, тощо. Враховуючи складність професії

СУДОВА ЕТИКА

судді, великі навантаження як правового, так інтелектуального, а також і морального характеру, відповідні тренінги можуть проводитись у дистанційній формі та виступати інструментом отримання порад та консультацій в етично-неоднозначних випадках. Таким чином, здійснюється не просто інформування, але і навчання, відпрацювання, онлайн підтримка у вирішенні складних етичних питань

СУДОВА ЕТИКА – це певна система базових принципів регламентації поведінки суддів у судовому засіданні, в суді та позасудової поведінки, які побудовані з урахуванням особливостей професійної діяльності судді та створені для підтримки суддівських стандартів, діють об'єктивно і незалежно з метою збільшення значущості існуючих правових норм та правил поведінки для суддів.

СУДОВИЙ ЕТИКЕТ – це сукупність правил поведінки суб'єктів судового процесу, регулюючих зовнішні прояви взаємин між судом і особами, що беруть участь в справі, форми їх спілкування, засновані на визнанні авторитету органів правосуддя і необхідності дотримання пристойності поведінки в державній установі. Судовий етикет сприяє створенню атмосфери необхідної урочистості при відправленні правосуддя, вихованню пошани до судової влади, до закону, який вона представляє. Важливо і те, що дотримання вимог судового етикету створює певні передумови для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, спокійної, коректної і ділової обстановки розгляду справи судом за участю сторін. Саме про це Ч. Беккарія (1738-1794) писав, що «формальність і урочистість необхідні при відправленні правосуддя, щоб нічого не залишати на свавілля судді, щоб народ знав, що суд твориться на підставі твердих правил, а не безладно і упереджено». Всі звернення один до одного при спілкуванні суддів і осіб, що беруть участь в справі, повинні проводитися у ввічливій формі. Суд при цьому підкреслено рівно відноситься до учасників процесу. У суді бажано уникати багатослівності, створити атмосферу діловитості, цілеспрямованості, своєчасно присікати порушення прийнятих в офіційних установах правил поведінки. Суддя, прокурор, адвокат повинні піклуватися про те, щоб їх зовнішній вигляд, одяг відповідали обстановці, відповідній місцю, де здійснюється правосуддя.

ЕТИКА СУДДІ – набір правил і норм поведінки, яких має дотримуватися судді або галузь вчення про етику, що досліджує та розвиває спектр морально-етичних стосунків між суддею та учасниками судового процесу в час служби та поза службою.

МОРАЛЬНІ ВИМОГИ ДО СУДДІ – суддя повинен старанно й неупереджено виконувати покладені на нього обов'язки і підтримувати свою професійну компетентність на належному рівні. Суддя повинен бути

СУДОВА ЕТИКА

прикладом законослухняності, неухильно додержувати присяги й завжди поводитися так, щоб зміцнювати віру громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду. Суддя має уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя. Він не вправі використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб. Суддя має докладати всіх зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною. Суддя у визначеному законом порядку надає засобам масової інформації можливість одержувати відомості, виключаючи при цьому порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі й гідності, а також авторитету суду та статусу судді. Суддя повинен здійснювати судочинство в межах та в порядку, визначених процесуальним законом, і виявляти при цьому тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб.

МОРАЛЬНІ ЗАБОРОНИ ДО СУДДІ – суддя не може належати до політичних партій і професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Суддя вправі брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо вони не завдають шкоди його статусу, авторитетові суду і не можуть вплинути на здійснення правосуддя. Суддя не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи в закритому судовому засіданні. Він не може робити публічні заяви, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили. Суддя, що перебуває на адміністративній посаді в суді, повинен утримуватися від поведінки, дій або висловлювань, які можуть призвести до втрати віри в рівність статусу суддів і в те, що професійні судді колективно управляють внутрішньою діяльністю судів. Суддя має утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до втрати віри в рівність професійних суддів, народних засідателів та присяжних при здійсненні правосуддя. Суддя при здійсненні правосуддя не повинен допускати проявів учасниками процесу чи іншими особами неповаги до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад тощо.

ЕТИКА ПОЗАСУДОВОЇ ПОВЕДІНКИ СУДДІ

1. Суддя немає можливості брати участь в політичній діяльності, та виявляти прихильність або негативне ставлення у будь-якій формі до якої-небудь політичної партії (політичної сили), її програми чи діяльності, роботи окремого політика. Усі вислови з приводу діяльності як політичних партій, так і політиків не можуть мати оціночний характер, критику або схвалення політичних кроків та дій.

СУДОВА ЕТИКА

Неписаним законом для судді повинна бути стриманість не тільки у громадському, а й у політичному житті. Суддя, як і кожний громадянин, має право на свободу вираження думок, проте він не повинен публічно висловлювати свою думку щодо політичних питань, якщо такі стали предметом судового розгляду, або з приводу політичної ситуації, яка склалася в країні.

2. Судді мають можливості для того, щоб проявити свою громадську активність, яка полягає, серед іншого, в участі у діяльності громадських об'єднань професійного спрямування або в окремих публічних заходах у сфері права з урахуванням того, що суддівські обов'язки мають пріоритет, і суддя не повинен брати участь в позасудовій діяльності, заходах, які завдають шкоди гідності судді, заважають виконанню суддівських обов'язків, негативно позначаються на неупередженості судді чи іншим чином шкодять здійсненню правосуддя. Суди мають викликати довіру у громадськості, а судді своєю поведінкою не повинні ставити під сумнів свою безсторонність та незалежність і компрометувати судову владу в цілому.

Суддя може брати участь у заходах, пов'язаних з вирішенням актуальних проблем юридичної науки, законодавства і судової практики, проведенням просвітницької та виховної роботи, у тому числі серед учнівської та студентської молоді.

3. Добросесна поведінка судді має торкатися всіх сфер його життя, у тому числі, і матеріальної (майнової) сфери бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї, виявляючи повагу до законів і лояльність до публічних фінансових інтересів держави. Обізнаність про майнові інтереси – як власні, так і членів сім'ї, є одним із шляхів запобігання виникнення конфлікту інтересів

4. Стосунки судді з оточуючим його середовищем сімейні, соціальні, чи будь-які інші не повинні впливати на поведінку самого судді або на ухвалення ним судових рішень.

Наслідком впливу сімейних, соціальних взаємовідносин чи будь-яких інших стосунків та втручання з боку органів державної влади є зміна поведінки судді під час здійснення правосуддя, що потягло ухвалення незаконного рішення.

Неврахування цього правила може мати наслідком ухвалення суддею завідомо неправосудного акту, що призводить до порушення конституційних основ здійснення правосуддя, підриває авторитет судової влади і містить ознаки злочину.

5. Участь судді у соціальних мережах, Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкода авторитету судді та судової влади. Під іншими формами спілкування розуміється залишення суддею відкритих та анонімних коментарів з приводу будь-якого порушеного в мережі питання, коментарів на публікації, виступи, інтерв'ю, тощо.

СУДОВА ЕТИКА

Під час участі у соціальних мережах, Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет судді треба враховувати такі принципи, як гуманізм, людяність, які втілюються безпосередньо в моральних вимогах до культури взаємовідносин: ввічливість, тактовність, скромність, коректність. Скромність – це вміння співвіднести самооцінку з думками людей, які нас оточують, не переоцінювати себе, не підкреслювати своєї значущості та не афішувати своїх переваг, вміти при цьому стримувати себе. Коректність – підкреслено офіційна, переважно службова й дещо сухувата, холодна ввічливість, особливе вміння стримувати себе в будь-яких обставинах, конфліктах.

Розміщення інформації про відвідування театрів, музеїв, виставок, та інших громадських заходів є прийнятною, оскільки суддя повинен себе позиціонувати як особу високо інтелігенту, розумну, виважену, морально та етично виховану.

ЕТИКА СУДОВОГО ПРОЦЕСУ – це різновид прикладної етики, що є системою морально-ціннісних орієнтирів, принципів і правил, які регулюють поведінку осіб у судовому процесі. Вона спрямована на вирішення етичних проблем здійснення судочинства з урахуванням широкого кола його учасників. Є різновидом професійної етики та фокусується на поведінці особи як представника певної професії, певної професійної спільноти, об'єднаної єдиними установками щодо моральних вимог, презумпцій, обмежень, які накладає на особу професія.

Судова етика спрямована на вирішення етичних проблем здійснення судочинства з урахуванням широкого кола його учасників. Тому вона стосується не лише представників професійних кіл, задіяних у судовому процесі за родом своєї професійної діяльності – суддів, адвокатів, прокурорів. Вона розповсюджується також на сторін судового процесу й осіб, котрі сприяють у його поступі, наприклад, судових експертів. Іншими словами, судова етика – це етика судового процесу. Вона визначає його моральне спрямування, орієнтуючи його суб'єктів на справедливість, гуманність, людиноцентризм.

Судова етика та суддівська етика є взаємопов'язаними та взаємозумовленими поняттями. Етико-правові правила (норми) судового процесу покладають на суддю як його учасника обов'язок діяти, вести процес таким чином, щоб у сторін не виникли сумніви у незалежності, неупередженості, об'єктивності суду. Тобто судова етика «моралізує» поведінку судді під час здійснення судочинства, впливаючи таким чином на формування етичної основи постаті судді та його статусу.

Суддівська етика є різновидом професійної етики та може тлумачитися в різних аспектах. У теоретичному ракурсі вона постає як філософська концепція та наукова дисципліна про мораль суддівської професії. Її можна охарактеризувати як різновид загального вчення про мораль, специфікованого особливостями професії судді, його правовим статусом і

СУДОВА ЕТИКА

сферою професійної діяльності. З практичного погляду суддівська етика передбачає систему правил (норм) поведінки суддів, які визначають моральний характер їхньої діяльності під час здійснення правосуддя та поза ним і впливають на свідомість судді, удосконалюючи його професійні й особисті якості як представника професії, що вимагає належного рівня визнання й авторитету в суспільстві.

ЕТИЧНІ ВИМОГИ ДО СУДДІ – суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду.

ЕТИКА СУДОВОЇ ПОМИЛКИ – будь-яка помилка виступає негативним відхиленням від того стандарту поведінки, який потрібно було вчинити. Судові помилки в цивільному процесі характеризуються тим, що вони допускаються судом під час розгляду та вирішення цивільної справи, порушують установлений порядок розгляду цивільної справи і не дають можливості захистити права, свободи та інтереси тих осіб, які звернулися до суду. Судова помилка завжди показує, що в процесуальній діяльності суду стався недолік, який зазвичай усуває суд вищестоящої інстанції (наприклад, винесення незаконного судового рішення), а у виняткових випадках той суд, який допустив помилку.

СУСПІЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДУ – усвідомлюючи значимість своєї місії, з метою зміцнення та підтримки довіри суспільства до судової влади судді України вважають, що зобов'язані демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, у зв'язку з чим добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці.

МОРАЛЬНИЙ ЗМІСТ ВИРОКУ – справедливість вироку – це не тільки правова, але й моральна характеристика вироку, яка означає вимогу осуджувати тільки винного у злочинні, а невинний повинен бути виправданим. Покарання винний має нести на основі закону згідно з характером і мірою його вини. При постановленні вироку суддя, незалежно від того, одноосібно чи він розглядає справу або входить до складу колегії, несе в повній мірі відповідальність за долю підсудного, за безпомилкове, справедливе вирішення справи. Тут провідну роль відіграє совість судді, який оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що приймає рішення про засудження або виправдання, про покарання в разі визнання підсудного винним. У цій діяльності повинні акумулюватися кращі моральні якості судді: розуміння соціального значення прийнятого рішення і підвищене

СУДОВА ЕТИКА

почуття власного боргу, об'єктивність, неупередженість, справедливість, чесність, гуманність, принциповість.

МОРАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – нерозривно пов'язане зі здійсненням правосуддя. Воно необхідне для виключення формалізації закону, для гармонійного поєднання його букви і духу та спирається на особливий регулятор – судову етику. Найважливіша вимога до діяльності суду – справедливість. Судова влада оцінюється як справедлива тоді, коли вона застосовує закони, що визнаються суспільством справедливими, вирішує справи, встановлюючи істину. З'ясовуючи всі обставини справи, приймає рішення, згідно з пізнаними фактами і вимогами закону.

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛКТУ В СУДІ – практика довела корисність застосування інформаційних технологій у судочинстві. І в Україні поступово запроваджується Єдина інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС). Однак, дискутуючи про застосування штучного інтелекту (далі – ШІ) у правосудді, експерти висловлюють сумніви, що ця новітня технологія повністю забезпечить гарантію фундаментальних прав та свобод людини, захистить персональні дані, здійснить справедливе суддівство. Саме тому Рада Європи прийняла першу Етичну хартію використання ШІ в судових системах та суміжних сферах (далі – Хартія). В Хартії ШІ розуміється як набір наукових методів, теорій та технологій, націлених на відтворення за допомогою машини когнітивних здібностей людського мозку. Відповідальність за втілення та дотримання етичних принципів, проголошених у цьому документі, перенесено на стадії винайдення, виробництва та використання сервісів ШІ. На думку експертів, наприклад, ШІ може бути корисним для різних видів судових справ. Він здатен структурувати інформацію, розпізнавати образи у текстових документах та файлах справ, ШІ може консультувати, надавати корисні поради, особам, які намагаються вирішити юридичну проблему, розв'язати правову задачу. Надзвичайно високу зацікавленість ШІ викликає завдяки здатності передбачення результатів судового розгляду. Людина завжди намагається мінімізувати свої ризики, а результат судової справи є ризиковим для сторін справи. Тому і виникає потреба у ШІ, який при прогнозуванні зменшує цей ризик – особа уявляє свої судові перспективи, отримуючи судові рішення, яке згенероване ШІ.

6. ЕТИКА СЛІДЧОГО

ВСТУП ДО ЕТИКИ СЛІДЧОГО

Моральні засади діяльності слідчого включають в себе допустимість процесуальних та оперативно-тактичних дій, прийомів і методів попереднього розслідування з позиції моралі. Наприклад, моральні норми виробництва слідчих дій визначені призначенням кримінального судочинства, його принципами та окремими положеннями, правилами, що визначають застосування заходів процесуального примусу.

Моральні, і психологічні якості визначають успішне виконання процесуальних дій: допиту, очної ставки, обшуку, слідчого експерименту, огляду місця події та ін. Наприклад, при виробництві допиту слідчий знаходиться в складних моральних і психологічних умовах. Необхідно пам'ятати, що кожен тактико-психологічний прийом допиту («допущення», «легенди», «припинення брехні», «форсований або уповільнений допит», «пред'явлення доказів з відсутньою силою» та ін.) підлягає оцінці не тільки з точки зору законності, але і з позиції моралі та психології.

При розслідуванні злочинів слідчому доводиться вторгтися в особисте життя учасників кримінального процесу. У зв'язку з цим перед ним виникають етичні проблеми щодо забезпечення таємниці слідства.

Слідчий повинен своєчасно реагувати на всілякі дії з боку зацікавлених осіб, спрямовані на створення ситуацій, що порушують приватне життя громадян, раніше вчинили злочини. Моральне зміст відносин слідчого і учасників процесу визначається насамперед бездоганним дотриманням слідчим правових і моральних норм. Тому слідчий повинен постійно контролювати свою поведінку (особливо при застосуванні заходів примусу і припинення).

Особливу увагу при розслідуванні злочинів слідчий приділяє принципості, об'єктивності, найсуворішому дотриманню культури кримінального процесу, своєчасного усунення елементів тенденційності, недовіри, підозрілості, обвинувального ухилу і інших ознак порушень слідчої етики.

Моральні принципи і вимоги найбільш яскраво проявляються при провадженні слідчих дій: допиті, обшуку, огляді, очній ставці та ін. При обшуку слідчий повинен проявляти витримку, терпіння, тактовність, протистояти провокаціям, своєчасно надавати допомогу при хворобливому (непритомному) стані обшукуваного.

Таким чином, здійснюючи попереднє розслідування, виконуючи процесуальні дії, слідчий повинен бути прикладом поваги до закону і моральним нормам.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ТА ПОВЕДІНКИ СЛІДЧОГО – походять з верховенства права та законності; поваги до прав і свобод людини і громадянина; незалежності та

ЕТИКА СЛІДЧОГО

самостійності; політичної неупередженості та нейтральності; толерантності; рівності перед законом, презумпції невинуватості; справедливості та об'єктивності; професійної честі і гідності, формування довіри до прокуратури; конфіденційності; прозорості службової діяльності; утримання від виконання незаконних рішень чи доручень; недопущення конфлікту інтересів; компетентності та професіоналізму; зразковості поведінки та дисциплінованості.

ПРОЗОРИСТЬ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – слідчий зобов'язаний забезпечувати конфіденційність інформації, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень, крім тих випадків, коли законом передбачено право чи обов'язок розкривати таку інформацію. Особливу увагу приділяти питанням обмеження доступу до персональних даних громадян. Водночас для забезпечення прозорості службової діяльності він не має права відмовляти фізичним чи юридичним особам у своєчасному наданні повної і достовірної інформації, у тому числі щодо його діяльності чи прийнятих ним рішень, якщо це передбачено законом.

ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД СЛІДЧОГО – Публічний характер діяльності слідчого та перебування його під постійною увагою з боку суспільства покладає на нього особливі вимоги щодо відповідного зовнішнього вигляду. Слідчий під час виконання службових обов'язків має дотримуватися вимог щодо правил носіння однострою або ділового стилю одягу, який повинен відрізнятися офіційністю, стриманістю та акуратністю. Використання невідповідної форменої атрибутики та носіння під час служби неохайного одягу є неприпустимим.

ПОЗАСЛУЖБОВА ПОВЕДІНКА СЛІДЧОГО – слідчому слід уникати особистих зв'язків, фінансових і ділових взаємовідносин, що можуть вплинути на неупередженість і об'єктивність виконання професійних обов'язків, та скомпрометувати його, не допускати дій, висловлювань і поведінки, які можуть зашкодити його репутації та авторитету, викликати негативний громадський резонанс. Поза службою поводити себе коректно і пристойно. При з'ясуванні будь-яких обставин з представниками правоохоронних і контролюючих органів не використовувати свій службовий статус, у тому числі посвідчення слідчого, з метою ухилення від відповідальності.

ЕТИКА РОБОТИ СЛІДЧОГО З ПОТЕРПІЛИМ – захищаючи права і законні інтереси громадян, слідчий, у межах компетенції, повинен уважно розглядати їх звернення відповідно до вимог закону, принципів справедливості та людяності, уникати проявів бюрократизму, формалізму, бездушного ставлення до потреб особи. Неприпустимими є прояви зверхності, зневажливого ставлення до громадян. У відносинах з

ЕТИКА СЛІДЧОГО

громадянами поза службою слідчий має бути взірцем законослухняності, добропорядності, додержання загально визначених норм моралі та поведінки. Поки не закінчене розслідування і справа не розглянута судом, слідчий повинен уникати будь-якої упередженості, передчасних переконань та безпідставних висновків.

Кримінальним процесуальним законом потерпілі, як зацікавлені в результаті розслідування особи, наділені визначеними процесуальними правами. Потерпілим визнається особа, якій вчиненим злочином заподіяна моральна, фізична чи майнова шкода (ст. 55 КПК України). Потерпілий, відповідно до закону, вправі давати показання, представляти докази, заявляти клопотання, знайомитися з усіма матеріалами справи з моменту закінчення попереднього слідства. Очевидно не випадково законодавець серед інших видів заподіяної шкоди на перше місце висуває моральний. Образа людських почуттів, знущання над моральними людськими цінностями травмує психіку потерпілого набагато глибше матеріальних втрат і фізичних страждань. Спілкування слідчого з потерпілими – це особлива сфера процесуальних і етичних відносин.

Стан потерпілого в період розслідування злочину в основному визначається ступенем і характером заподіяної йому шкоди. Якщо процесуальні відносини з потерпілими відрегульовані законом, то мистецтво морально-ділового спілкування залежить від багатьох обставин: особистого характеру, рівня культури і морального виховання обох сторін. Потерпілому можна вибачити не завжди адекватне сприйняття і реагування на навколишні події, оскільки він вражений горем.

Слідчий – професіонал, він на службі, при виконанні обов'язку і не вправі піддаватися емоціям і керуватися особистими почуттями.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО — морально-етичний аспект має важливе значення у діяльності слідчих підрозділів, оскільки: –етичними нормами та приписами на третину розписані кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство; –як слідчі, так і правопорушники керуються у своїх вчинках морально-етичними нормами. Важливо відзначити ще одну особливість процесуальної діяльності слідчого, що накладає помітний відбиток на всю структуру етичних стосунків із учасниками процесу: це законодавча регламентація методів і способів роботи.

Моральні якості слідчого – дисциплінованість, сгрупованість тощо; складаються з наступних складових аспектів: б) пізнавальних (здатність аналізувати та узагальнювати інформацію, вміння виявляти головне та другорядне, спостережливість, розвинута інтуїція, хороша пам'ять, критичність до інформації тощо); в) комунікативних (вміння встановлювати та підтримувати контакти, слухати, визначати психічний стан людини, володіти вербальними та невербальними засобами спілкування); г) особистісних (наявність організаторських здібностей, адекватність

ЕТИКА СЛІДЧОГО

самооцінки, сміливість, незалежність, самостійність, активність, відповідальність, самоповага та ін.).

Риси слідчої діяльності

Характерними рисами слідчої діяльності можна визнати такі:

1. Основне в діяльності слідчого – це розслідування злочинів.
2. Діяльність слідчого чітко регламентована Кримінальним процесуальним кодексом України. Слідчий, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого (ч. 5 ст. 40 КПК України)
3. Діяльність слідчого характеризується високим рівнем відповідальності, а також надмірним емоційним напруженням.
4. Слідчій діяльності властиві також елементи примусу, що зумовлено не лише характером слідчої діяльності, а й тим, що в ході встановлення об'єктивної істини учасники процесу чинять протидію, для подолання якої і необхідно застосовувати примус.
5. Виходячи зі специфіки об'єкта свого впливу, слідча діяльність передбачає виявлення елементів творчості у ході пошуку об'єктивної істини.

МОРАЛЬНИЙ КЛІМАТ СЛІДСТВА – при розслідуванні кримінальної справи основним інструментом слідчого є Кримінальний процесуальний кодекс, який визначає – що, як і яким чином він має виконувати. Криміналістичні знання і прийоми допомагають слідчому щонайкраще технічно реалізувати процесуальні норми. Моральний принцип є внутрішнім компасом, що не дозволяє слідчому у погоні за легким і швидким успіхом збитися на шляху моральної угоди з власною совістю, якими б цілями це не виправдовувалося. Співвідношення тактичних прийомів і етичних вимог при розслідуванні справи значною мірою визначається моральними орієнтирами слідчого і цілями, що стоять перед ним. Якщо слідчий заклопотаний розкриттям злочину і встановленням справжнього винуватця, його совість, як правило, чиста і він не вдається до підтасування фактів, фальсифікації матеріалів слідства та ін. Подібні прийоми застосовуються у разі, якщо розкриття злочину перетворюється на самоціль і досягається будь-якою ціною. Тоді використовується обман, шантаж, провокації.

ПРИНЦИП ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ – презумпція (лат. *praesumptio*, від *praesumo* – передбачаю, вгадую) невинуватості – демократичний правовий принцип судочинства, згідно з яким підозрювана чи обвинувачувана у вчиненні злочину особа вважається невинуватою доти, доки її винність не доведена у передбаченому законом порядку.

ЕТИКА СЛІДЧОГО

Принцип презумпції невинуватості викладено в ст. 62 Конституції України:

Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

Слідчий має дотримуватися принципів рівності всіх перед законом, не допускати жодних проявів дискримінації.

У процесі кримінального провадження він не повинен вчиняти дій, що можуть бути сприйняті як порушення принципу презумпції невинуватості, має враховувати всі обставини, незалежно від того, свідчать вони проти підозрюваного (обвинуваченого) чи на його користь, вживати заходів для гарантування права обвинуваченої особи на справедливий судовий розгляд.

ЕТИКА СЛІДЧИХ ДІЙ – питання, чи може слідчий обманювати обвинувачуваного, свідка, влаштовуючи тактичні пастки, та інше, не є риторичним. З цього приводу написано чимало публікацій, що нерідко містять діаметрально протилежні думки. Наш позиція стосовно цього питання, однозначна: мета і засоби, законність і моральність нерозривні. Успіх, досягнутий аморальними методами завжди сумнівний і, у кращому випадку, приховує небезпеку слідчої помилки, а в гіршому – злочин.

МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО – слідчий це процесуально незалежна фігура. На період розслідування злочину йому надана повна самостійність у прийнятті тих чи інших рішень у справі, у використанні своїх процесуальних можливостей. Він особисто відповідальний за все, що відбувається в межах розслідуваної справи. Службові повноваження і процесуальна незалежність слідчого в поєднанні з негласним їх використанням - одна з найскладніших соціальних і правових проблем. До такої, без перебільшення, могутньої зброї варто підходити як до джерела підвищеної небезпеки і довіряти його лише висококласним професіоналам із твердими моральними підвалинами. Розслідування злочинів, особливо резонансних, мають проводитись відповідальним слідчим. Бажання «заспокоїти» громадськість, догодити керівництву іноді штовхає слідчих на відверто аморальні, а трапляється і злочинні дії.

ВИДИ МОРАЛЬНИХ ПОМИЛОК СЛІДЧОГО можуть полягати в наступному: обвинувальний ухил – може бути зумовлений розробкою лише однієї версії слідства; незабезпечення прав осіб, які беруть участь у слідчих

ЕТИКА СЛІДЧОГО

діях; поверхнєве ведення слідства; пасивність, що призводить до не розкриття злочинів; недбалість у провадженні оперативно-розшукових дій і їх протоколюванні. Безперечно, як будь-яка людина слідчий може помилятися. Однак помилки бувають різними. Слідчий, що знайшов у собі мужність визнати помилку і виправити її —цілком гідна особистість. Людина, що ставить кар'єру вище усього і прагне будь-що довести свою непогрішність, нехай навіть ціною волі та здоров'я, а часом і життя іншої людини, вчиняє злочин, за який згодом неминуче прийде розплата. Чим більші повноваження, тим серйозніша відповідальність.

СПІЛКУВАННЯ СЛІДЧОГО З ЖУРНАЛІСТАМИ – закон не зобов'язує слідчого ділитися з журналістами матеріалами, що становлять слідчу таємницю. Таким чином, обсяг і зміст інформації, призначеної для журналістів, визначається слідчим. Спроби керівників слідчого органу підмінювати слідчого у контактах і з пресою не виправдовують себе ні в правовому, ні в етичному відношенні. За спілкування з журналістами слідчий має бути вкрай лаконічним і гранично точним. Кожне своє висловлювання необхідно фіксувати технічними засобами з урахуванням можливої в майбутньому потреби ідентифікації сказаного з трактуванням журналіста. Як і представники інших професій, багато сьогоденних журналістів далекі від ідеалу, а заради сенсації нерідко здатні на перекручування фактів, аж до вимислу останніх. Спілкування з журналістами вимагає від слідчого виваженості і не має виходити за межі офіційних відносин. Це надійно позбавить його від можливих запитань з боку керівництва чи судів. Одного слова, необережно сказаного журналісту, буває досить, щоб поховати коштовні докази. З іншого боку, не виключається тактична задумка щодо «випадково» кинутого слова в пресі, здатного спровокувати задуману слідчим ситуацію, якщо зазвичай, цей крок не суперечить морально-етичним вимогам суспільства. Необхідність спілкування з засобами масової інформації – це об'єктивна реальність, особливий рід позапроцесуальних відносин, що вимагає від слідчого розвинутого почуття міри, інтелігентності та дипломатичності, що припустимі лише за умови максимального врахування моральних вимог юридичної етики з єдиною метою —не зашкодити.

7. ЕТИКА СПІВРОБІТНИКА ПРОКУРАТУРИ

ВСТУП ДО ЕТИКИ СПІВРОБІТНИКА ПРОКУРАТУРИ

Поведінка прокурорського працівника традиційно оцінюється не лише з позицій зразкового виконання ним службових обов'язків і додержання службової дисципліни, а й з позиції усіх складових його морального обличчя. Такі прояви, як роздмухування чвар у колективі, нетактовність у стосунках з колегами, зверхність, інтриганство, нерозбірливість у зв'язках тощо можуть розглядатися винятково як аморальні діяння, і застосування у цих випадках засобів юридичної відповідальності є проблематичним. Але, як свідчить досвід, врешті-решт вони здатні істотно підірвати засади організаційного порядку в тому чи іншому колективі і негативно вплинути на виконання прокурорами їх конституційних функцій. Від цього значною мірою залежить характер і послідовність засобів реагування (профілактичні бесіди, осуд колективу, застосування дисциплінарних стягнень, створення такої атмосфери довкола порушника, за якої він вимушений сам залишити колектив). Вчинення ж аморальних діянь, які підривають авторитет прокуратури в цілому, зумовлює прийняття керівником органу прокуратури адекватних кадрових рішень.

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПРОКУРОРА – ґрунтується на зведених правилах етичної поведінки під час здійснення функцій прокуратури у відносинах із громадянами, суддями, адвокатами, іншими сторонами кримінального провадження та судового процесу, представниками правоохоронних та інших державних органів, установ, органами місцевого самоврядування, зарубіжними органами прокуратури, об'єднаннями громадян, засобами масової інформації, колегами-прокурорами, що є передумовою підтримання авторитету прокуратури в суспільстві. Діяльність прокурора пов'язана з великою кількістю моральних проблем, вирішення яких відбувається залежно від особистих ідеалів, принципів і почуттів прокурора. Роль регулятора поведінки в усіх випадках виконують цілком конкретні, перевірені практикою і освячені традицією вимоги прокурорської етики. У правовій літературі не надається визначення професійної етики прокурора, тому зробимо спробу сформулювати власне.

КОДЕКС ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ТА ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРІВ визначає основні принципи, моральні норми та правила прокурорської етики, якими повинні керуватися прокурори при виконанні своїх службових обов'язків та поза службою. Завданнями Кодексу є:

– забезпечення компетентного й ефективного здійснення прокурорами своїх професійних обов'язків на підставі додержання принципів верховенства права, законності, справедливості, неупередженості, визначення морально-етичних стандартів внутрішньої та зовнішньої комунікації;

ЕТИКА СПІВРОБІТНИКА ПРОКУРАТУРИ

- підвищення авторитету органів прокуратури та сприяння зміцненню довіри громадян до них;
- створення умов для розвитку в прокурорів почуття справедливості, відповідальності, відданості справі, додержання загальнолюдських моральних цінностей, запобігання проявам корупції;
- формування принципової морально-правової позиції у взаєминах із громадянами, колегами, керівниками й підлеглими.

СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ПРОКУРАТУРИ:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених Законом України «Про прокуратуру» та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

МОРАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ПРОКУРОРА — прокурор повинен сповідувати верховенство права та законність; проявляти повагу до прав свобод людини та громадянина та не допускати проявів дискримінації; бути незалежним та самостійним та політично нейтральним; дотримуватись принципу презумпції невинуватості, справедливості, неупередженості та об'єктивності; берегти професійну честь і гідність; докладати зусиль в формуванні довіри до прокуратури; дотримуватись вимог прозорості в свої службової діяльності, конфіденційності; утримуватись від виконання незаконних наказів і вказівок; не допускати конфлікту інтересів; проявляти компетентність і професіоналізм, добросовісність, зразковість поведінки та дисциплінованість; проявляти повагу до незалежності суддів; не допускати проявів корупції; дотримуватись вимог щодо зовнішнього вигляду прокурора.

КУЛЬТУРА ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРА В СУДІ

Прокурор повинен поважати незалежність суддів, та не висловлювати публічно сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом.

Прокурору відносінах із судьями та присяжними повинен дотримуватися взаємоповаги, усвідомлюючи важливість спільних завдань щодо утвердження в суспільстві верховенства права та законності, з іншими учасниками судочинства прокурор повинен дотримуватися ділового стилю спілкування, виявляти принциповість і витримку.

ЕТИКА СПІВРОБІТНИКА ПРОКУРАТУРИ

МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ ПРОКУРОРА – прокурор повинен додержуватися правил прокурорської етики, зокрема не допускати поведінки, яка дискредитує його як представника прокуратури та може зашкодити авторитету прокуратури, зобов'язаний діяти справедливо, неупереджено, додержуючись вимог закону щодо підстав, порядку та умов реалізації повноважень прокуратури в межах її функцій, дбати про свою компетентність, професійну честь і гідність, бути доброчесним, принциповим, компетентним, неупередженим та сумлінним.

Прокурор має суворо дотримуватися обмежень, передбачених антикорупційним законодавством, не допускати будь-яких проявів, які можуть створити враження корупційних, у тому числі вступати в позаслужбові стосунки з метою використання службових повноважень або службового становища; неправомірно втручатися або здійснювати у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, вплив на службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи суддів. Прокурор, якому стала відома інформація про порушення вимог частини першої цієї статті іншим працівником прокуратури, зобов'язаний негайно повідомити про це відповідного керівника органу прокуратури.

МОРАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА – прокурор повинен ставитися до людей справедливо, уважно, доброзичливо, згідно із загальнолюдськими принципами моралі, не допускаючи дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

У судовому процесі у випадках та порядку, передбачених законом, прокурор повинен захищати законні інтереси потерпілих і свідків наступним чином:

- забезпечувати обізнаність останніх про їхні права, у тому числі на оскарження рішення суду;
- у разі необхідності вживати заходів, передбачених чинним законодавством, для захисту їх та життя і безпеки близьких родичів;
- вживати вичерпних заходів, передбачених законодавством, щодо відшкодування потерпілим шкоди, завданої злочином.

Принципи професійної діяльності прокурора: верховенство права та законності; повага до прав і свобод людини і громадянина, недопущення дискримінації; незалежність та самостійність; політична нейтральність; презумпція невинуватості; справедливість, неупередженість та об'єктивність; професійна честь і гідність, доброчесності, зразковість поведінки та дисциплінованості; повага до незалежності суду.

МОРАЛЬНІ ЗАБОРОНИ ДО ПРОКУРОРА – прокурор не має права використовувати своє службове становище в особистих інтересах або в інтересах інших осіб. Прокурор зобов'язаний утримуватися від поведінки,

ЕТИКА СПІВРОБІТНИКА ПРОКУРАТУРИ

дій і висловлювань, які можуть зашкодити його репутації, а також скомпрометувати незалежність, послідовність, справедливість органів прокуратури. Йому слід уникати особистих зв'язків, фінансових і ділових відносин, що можуть вплинути на неупередженість і об'єктивність виконання професійних обов'язків, скомпрометувати високе звання працівника прокуратури, не допускати дій, висловлювань і поведінки, які можуть зашкодити його репутації та авторитету прокуратури, викликати негативний громадський резонанс. Прокурор не може належати до політичних партій, об'єднань та рухів, брати участь у будь-якій політичній діяльності, передвиборчій агітації та залучати до них підпорядкованих працівників, демонструвати свої політичні переконання та вчиняти інші дії, що можуть бути розцінені як його особливе ставлення до певної політичної сили. Він не має права суміщати виконання своїх службових обов'язків з іншою діяльністю, крім визначеної законодавством.

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПРОКУРОРОМ – у прийнятті конкретних рішень він повинен бути самостійним, керуватися вимогами закону, морально-етичними принципами професії, відмежовуватися від будь-яких корисливих та приватних інтересів, політичного впливу, тиску з боку громадськості та засобів масової інформації.

Прокурор, незважаючи на приватні інтереси, повинен утримуватися від виконання рішень чи доручень керівництва, якщо вони суперечать закону. Він не зобов'язаний виконувати накази та вказівки прокурора вищого рівня, що викликають у нього сумнів у законності, якщо вони не надані у письмовій формі, а також явно злочинні накази або вказівки. При цьому прокурор має керуватися не лише нормами етики, а й враховувати специфіку своєї служби.

У професійній діяльності він обирає лінію оптимальної поведінки, яка не тільки відповідає його внутрішньому моральному переконанню, а й обмежується рамками етичних норм, за порушення яких, залежно від їх характеру, прокурор як представник держави може нести юридичну відповідальність.

ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПРОКУРОРА – професійна етика відіграє велику роль у виховному процесі у прокурорській системі. Кожна людина в суспільстві виконує різні соціальні ролі і функції, що передбачає наявність не тільки професійних знань, навичок і умінь, а й дотримання виконавцем моральних вимог, а також виховання в собі необхідних моральних якостей для успішної реалізації соціальної ролі власної професії. Важливим завданням професійної етики є етичне виховання особистості прокурора та формування належної моральної позиції, яка органічно пов'язана з його життєвим кредо. Досвід показує, що у будь-якої людини у складній або неоднозначній ситуації завжди є вибір, як діяти. Люди з міцною моральною позицією поведуться так, як відчуває їх серце, як вимагає обов'язок, по честі та совісті. Такі особистості здатні жити,

ЕТИКА СПІВРОБІТНИКА ПРОКУРАТУРИ

дотримуючись Конституції, законів України, кодексів честі і доброзичливості.

МОРАЛЬНІ ПРАВА ПРОКУРОРА – прокурор не має права використовувати своє службове становище в особистих інтересах або в інтересах інших осіб. Зобов'язаний утримуватися від поведінки, дій і висловлювань, які можуть зашкодити його репутації, а також скомпрометувати незалежність, послідовність, справедливість органів прокуратури. Йому слід уникати особистих зв'язків, фінансових і ділових відносин, що можуть вплинути на неупередженість і об'єктивність виконання професійних обов'язків, скомпрометувати високе звання працівника прокуратури, не допускати дій, висловлювань і поведінки, які можуть зашкодити його репутації та авторитету прокуратури, викликати негативний громадський резонанс. Прокурор не може належати до політичних партій, об'єднань та рухів, брати участь у будь-якій політичній діяльності, передвиборчій агітації та залучати до них підпорядкованих працівників, демонструвати свої політичні переконання та вчиняти інші дії, що можуть бути розцінені як його особливе ставлення до певної політичної сили. Він не має права суміщати виконання своїх службових обов'язків з іншою діяльністю, крім визначеної законодавством.

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ ПРОКУРОРА ПРИ ВИКОНАННІ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ – етика спілкування прокурорів залежить від об'єкта їх комунікації. Етичні вимоги висуваються до всіх учасників такої комунікації. На сьогодні можна схематично накреслити бачення комунікації прокурора із певними суб'єктами через призму взаємозалежності таким чином:

- суд (судді, помічники, секретарі)–прокурор;
- прокурор–співробітники органів національної поліції (представники правоохоронних органів, яких необхідно розділяти на підлеглих та їх керівників);
- прокурор/співробітники органів національної поліції (представники правоохоронних органів, яких необхідно розділяти на підлеглих та їх керівників)–інші учасники кримінального провадження (потерпілі, представники, підозрювані/обвинувачені, захисники та ін.);
- прокурор/співробітники органів національної поліції (представники правоохоронних органів, яких необхідно розділяти на підлеглих та їх керівників–інші органи та установи (органи ВДВС, пробації, контролюючі органи та ін.);
- прокурор–громадяни (як звичайні відвідувачі прокуратури, так і заявники).

Зазначені взаємовідносини в умовах взаємозалежності можна поділити формально на два блоки:

ЕТИКА СПІВРОБІТНИКА ПРОКУРАТУРИ

- комунікація прокурора в умовах наявності взаємних прав та обов'язків у повсякденній діяльності – пряма залежність (суд, прокурор, правоохоронний орган);

- комунікація прокурора в умовах переваги прав окремих суб'єктів, не пов'язаних роботою – мінімальна залежність (громадяни (як звичайні відвідувачі прокуратури, так і заявники), інші учасники кримінального провадження (потерпілі, представники, захисники та ін.). Це обумовлено фактичною відсутністю будь-якої залежності окремих суб'єктів комунікації прокурора від інших. Указані представники другого блоку формально мають перевагу у своїх правах над обов'язками у взаємовідносинах прокурора стосовно першого блоку. Особистість є визначальною у побудові структури, порядку та становищі прокурора у комунікаційних процесах у повсякденній діяльності.

ВИМОГИ ДО ОСОБИСТОЇ ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРА – регулюються Європейськими інструкціями з питань етики та поведінки прокурорів (2005) та Кодексом професійної етики та поведінки прокурорів (2017). Зокрема прокурори: не повинні в приватному житті компрометувати поведінкою діючу чи досягнуту чесність, законність та неупередженість органів прокуратури; завжди повинні поважати закон; повинні поводитись таким чином, щоб посилювалась всенародна довіра до їхньої професії; не повинні використовувати для сприяння своїм особистим інтересам чи інтересам інших осіб будь-які дані, до яких вони мали доступ під час виконання своїх обов'язків; не повинні приймати подарунки, нагороди, отримувати якусь користь, стимул чи гостинність від третіх сторін чи виконувати завдання, які можуть скомпрометувати їхню чесність, справедливість та неупередженість. Прокурор має дотримуватися загальноприйнятих етичних норм поведінки, бути взірцем доброчесності, вихованості і культури. Порушення службової дисципліни, непристойна поведінка є неприпустимими для прокурора і тягнуть за собою передбачену законом відповідальність.

8. АДВОКАТСЬКА ЕТИКА

ВСТУП ДО АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ

Адвокатура відіграє важливу роль у суспільстві, оскільки саме на неї покладено важливу місію у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина. Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки.

При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства в цілому, дотримання принципів законності і верховенства права.

Належний рівень надання правничої допомоги адвокатами, пошук нових підходів ефективного виконання професійних повноважень є завданнями адвокатури на сучасному етапі судово-правової реформи. Крім того, міжнародні стандарти організації та діяльності адвокатури встановлюють, що адвокатська спільнота повинна приймати участь у вирішенні проблем юриспруденції взагалі, вносити свій вклад в досягнення суспільного добробуту, дотримуватись основоположних етичних категорій справедливості, честі, гідності, поваги до особистості кожної людини.

Усвідомлення ціннісних категорій адвокатської етики, визначення її основних засад, правил поведінки адвоката при спілкуванні з клієнтами, судом та учасниками судового провадження, посадовими особами, колегами, в громадській, науковій та публіцистичній діяльності, при спілкуванні у соціальних мережах, мережі Інтернет є запорукою відповідності етичним вимогам які пред'являються до правників які здійснюють адвокатську діяльність.

ЕТИЧНІ ВИМОГИ ДО АДВОКАТІВ (ПРАВИЛА АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ) слугують обов'язковою для використання адвокатами системою орієнтирів при збалансуванні, практичному узгодженні ними своїх професійних прав та обов'язків; а також закріплюють єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката у дисциплінарному провадженні.

КУЛЬТУРА ПОВЕДІНКИ АДВОКАТА —у відносинах з іншими учасниками процесу адвокат повинен (ст. 59):бути стриманим і коректним; реагувати на неправильні дії або вислови цих осіб у формах, передбачених законом, зокрема у формі заяв, клопотань, скарг, тощо; під час допиту підсудних, потерпілих, сторін у цивільному процесі, свідків та інших осіб бути тактовним, не ставити запитань у підвищеному тоні, формі, що принижує їх честь та гідність. Етичні аспекти відносин адвоката з органами дізнання, попереднього слідства та адміністративної юрисдикції визначено у ст. 60 Правил. У відносинах із зазначеними вище органами адвокат має

АДВОКАТСЬКА ЕТИКА

дотримуватися принципів і підходів, закріплених розділом IV цих Правил, урахуваючи специфіку їх статусу і процесуальних форм взаємодії адвоката з ними, передбачених чинним законодавством. Адвокат повинен зберігати таємницю слідства в межах, визначених чинним кримінально-процесуальним законодавством. Адвокат не повинен умисно перешкоджати законному здійсненню процесу дізнання, попереднього слідства, адміністративного провадження і давати клієнту поради, свідомо спрямовані на вчинення таких перешкод, приймати доручення на ведення на стадії дізнання та попереднього слідства справи клієнта, направленою йому особами, що здійснюють дізнання або слідство по цій справі.

ЕТИКА АДВОКАТСЬКОГО СПІЛКУВАННЯ З КОЛЕГАМИ – відносинах з державними органами з приводу виконання доручення клієнта адвокат має дотримуватися вимог цих Правил у частині щодо цих відносин і не повинен (ст. 61): розголошувати пов'язану з їхньою діяльністю інформацію, що стала йому відомою у зв'язку з виконанням доручення, таємниця якої охороняється чинним законодавством; робити свідомо неправдиві заяви стосовно суті доручення, фактичних обставин, що мають до нього відношення, їх правової оцінки, прав і обов'язків адвоката, клієнта, а також обсягу своїх повноважень з представництва останнього перед цим органом; здійснювати протизаконний тиск на посадових осіб та службовців цих органів, використовуючи особисті зв'язки, погрози, обіцянки, тощо.

АДВОКАТСЬКА ЕТИКА В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ, НАУКОВІЙ ТА ГРОМАДСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ – У своїй громадській, науковій та публіцистичній діяльності адвокат повинен враховувати необхідність дотримання своїх професійних обов'язків, зокрема тих, що впливають з Правил адвокатської етики. У випадку виникнення суперечності між професійними обов'язками адвоката, передбаченими чинним законодавством, цими Правилами, і обов'язками перед конкретними клієнтами, що впливають з угод про надання правової допомоги, - з одного боку, та інтересами адвоката, що обумовлені його членством в певній громадській організації, партії, науковому товаристві тощо - з іншого, адвокат не має права порушувати свої професійні обов'язки. Адвокат не може використовувати в своїй громадській, науковій або публіцистичній діяльності інформацію, конфіденційність якої охороняється цими Правилами, без згоди на це осіб, зацікавлених у нерозголошенні такої інформації (ст. 71). У своїх публіцистичних матеріалах адвокат не повинен поширювати відомостей, що не відповідають дійсності або викладені неправдиво, які паплюжать честь, гідність чи ділову репутацію інших адвокатів або престиж адвокатури як такої, а обґрунтовану критику зазначених осіб або адвокатури в цілому має викладати в коректній формі (ст. 72).

ЕТИКА ПРОМОВИ ЗАХИСНИКА: захисна промова це промова в судових дебатах, в якій з точки зору захисту підсудного дається аналіз

АДВОКАТСЬКА ЕТИКА

доказів, викладаються міркування по суті обвинувачення, кваліфікації злочину, пропозиції про міру покарання, інші питання, які мають значення для правильного вирішення справи. Це заключний акт роботи захисника в суді першої інстанції. захисник групує і доносить до суду в переконливій формі всі добути в процесі суду аргументи на користь свого підзахисного. Тут оголюються і зіштовхуються істинні інтереси осіб, що перебувають на лаві підсудних, висвічуються приховувані до цього думки і задуми. Мова захисника повинна в концентрованій формі представити суду все те позитивне, що характеризує особу і поведінку підсудного. Всі обставини, пом'якшувальні відповідальність, встановлені у справі, необхідно виразно і переконливо відзначити в мові, а обставини, обтяжливі відповідальність або доведені сумнівно, оцінити відповідним чином.

Захисна промова —це наслідок напруженої праці, сплав творчого осмислення фактів і таланту їхнього викладу, що слугує єдиній меті - наданню максимальної допомоги підзахисному при реально сформованому розкладі фактичних обставин і можливостей.

Головне в етично виправданому веденні захисту в цілому і в змісті і побудові захисної мови —уміння вірно визначити свою позицію, спираючись на правові і етичні орієнтири.

Захисник може застосовувати тільки законні засоби і способи захисту. Виступаючи на стороні людини, звинуваченої в порушенні закону, він сам повинен неухильно дотримувати закони, користуватися тільки легальними засобами. Захисник має право застосовувати лише етично допустимі прийоми захисту.

«У адвоката не тільки немає права на брехню, не тільки немає права на використання штучних, надуманих, фальсифікованих доказів - у нього немає права і на нещирість, немає права на лицедійство» - пише Я. С. Кисельов.

Обман, брехня, свідоме спотворення фактів глибоко аморальні. Вони несумісні з престижем адвоката як людини і як юриста, що виконує гуманні функції. А з позицій результативності захисту вони представляють небезпеку і для долі клієнта адвоката. Виявлений обман навіть "в дрібницях" підриває довіру до всього, що говорив захисник, оскільки чесність градацій не має.

ПРИНЦИПИ ПОВЕДІНКИ АДВОКАТА —це керівні, пріоритетні засади, які визначають міру належної та необхідної поведінки адвоката в ході професійної діяльності, а також формують його відповідальне ставлення до провадження такої діяльності. Затверджені Установчим З'їздом адвокатів України Правила адвокатської етики, передбачають такі основні принципи адвокатської етики: незалежності, дотримання законності, домінантність інтересів клієнта, неприпустимість конфлікту інтересів, конфіденційність, компетентність та добросовісність, повага до адвокатської професії, вимоги до рекламування адвокатської діяльності.

ЗНАЧЕННЯ ЕТИЧНИХ (ДЕОНТОЛОГІЧНИХ) ПРИНЦИПІВ У ФОРМУВАННІ ПОЗИЦІЇ АДВОКАТА —полягає в тому, що вони

АДВОКАТСЬКА ЕТИКА

виключають суб'єктивізм адвоката при прийнятті рішення про правову позицію, гарантують формування такого змісту знань про обставини справи, що відповідає вимогам закону. Таким чином, норми моралі спонукають адвоката у повсякденній, а отже, і в практичній діяльності дотримуватись того зразка, який відповідає соціальному престижу інституту адвокатури в цілому, її функціональному призначенню. Тому моральні якості адвоката визначаються його світоглядом, переконаністю, моральними почуттями, які виступають як регулятори його моральних вчинків. Більшість моральних якостей напрацьовуються в процесі роботи, набуття досвіду, формуються в спілкуванні з колегами.

ПРАВОВІ ПОСЛУГИ PRO BONO ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ЕЛЕМЕНТ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ —(у документах Всеукраїнської благодійної організації «Українська фундація правової допомоги») визначено, що послуги *Pro bono* —«це такі професійні послуги (в цьому випадку юридичні), що надаються фахівцями добровільно та безоплатно, особливо для малозабезпечених та вразливих верств населення. Отримати юридичну допомогу Pro bono можуть малозабезпечені громадяни або благодійні, неурядові та освітні організації в справах, що стосуються насамперед захисту прав осіб з обмеженими фінансовими можливостями». Зауважимо, що за змістом юридичних послуг Pro bono суттєво відрізняється від надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги, яка в Україні є державною гарантією та фінансується за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Юридичні послуги Pro bono як і безоплатна правова допомога не оплачуються їх споживачами, але витрати юристів на їх надання не компенсуються. Це безоплатна для споживача і некомпенсована для юриста правова допомога. Крім того, надання послуг Pro bono є добровільною діяльністю адвоката, а не обов'язковою як безоплатна правова допомога, суб'єкти якої та їх зобов'язання визначено законом. Світова правова спільнота вже давно користується практикою Pro bono, наприклад, вона широко поширена у США та Великій Британії, здійснюється в країнах Європи. Це вважається за потрібне з метою врівноваження судової системи. Етична поведінка адвоката виступає як джерело його професійної діяльності.

АДВОКАТСЬКА ЕТИКА В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ТА ІНТЕРНЕТ – Розділом VIII Правил врегульовано питання щодо дотримання норм адвокатської етики при використанні мережі Інтернет. За нормами частини першої, третьої статті 57 Правил визначено, що участь адвоката у соціальних мережах (наприклад, але не обмежуючись: Facebook, Twitter, LinkedIn, Pinterest, GooglePlus+, Tumblr, Instagram, Flickr, MySpace та інших), Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте адвокат може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету адвокатів та адвокатури в цілому. Адвокат при користуванні соціальними

АДВОКАТСЬКА ЕТИКА

мережами, Інтернет-форумами та іншими і нормами спілкування в мережі Інтернет повинен дотримуватись своїх професійних обов'язків, передбачених чинним законодавством України, цими Правилами, рішеннями З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України. Використання адвокатом соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет повинно відповідати наступним принципам: незалежності; професійності; відповідальності; чесності; стриманості та коректності; гідності; недопущення будь-яких проявів дискримінації; толерантності та терпимості; корпоративності та збереження довіри суспільства; конфіденційності. Висловлювання адвоката в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет не повинні мати притаманний правовий нігілізм, будь-який вид агресії, ворожнечі і нетерпимості. Адвокат зобов'язаний вести себе шанобливо і не допускати образливої поведінки. Будь-які заяви, коментарі адвоката в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет, в тому числі під час обговорення і роз'яснення правових норм, особливостей судочинства, дій його учасників, повинні бути відповідальними, достовірними і не вводити в оману. Також адвокату не слід здійснювати заяв в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет від імені адвокатської спільноти і видавати свою думку за її спільну думку, а також враховувати чи відповідають його дії в соціальних мережах іміджу та статусу адвоката.

РЕАГУВАННЯ НА НЕЕТИЧНУ ПОВЕДІНКУ КОЛЕГ —адвокат не повинен полишати без уваги порушення закону, нетактовне і зневажливе ставлення суду та інших учасників процесу до його клієнта, його самого або адвокатури в цілому і повинен реагувати на відповідні дії у формах, передбачених чинним законодавством. Правилами адвокатської етики встановлено, що адвокат не повинен приймати доручення на ведення в суді справи клієнта, направленою до нього суддею, який братиме участь в судовому розгляді цієї справи. Крім того, адвокат повинен виявляти активність у збиранні та наданні доказів у справі, що розглядається судом; прагнути формулювати процесуальні документи, усні заяви, клопотання, виступи таким чином, щоб унеможливити їх неправильне тлумачення. Адвокат має право всупереч вимогам клієнта відмовитися посилатися на фактичні обставини справи і подавати докази, стосовно яких у нього є обґрунтовані сумніви щодо їх правдивості. Допустимими формами реагування адвоката на незаконну або неетичну поведінку судді, прокурора та інших учасників процесу, якою заподіяна або може бути заподіяна шкода інтересам адвоката, його клієнта, адвокатського об'єднання або адвокатури як такої, слід вважати звернення (заяви, скарги) в органи, що наділені дисциплінарними повноваженнями по відношенню до суддів і прокурорів, а також використання інших форм захисту прав та законних інтересів особи, передбачених чинним законодавством України.

АДВОКАТСЬКА ЕТИКА

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ – є дисциплінарним проступком і може бути підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. Систематичне або грубе одноразове порушення Правил є підставою для накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року, а таке ж порушення, що підриває авторитет адвокатури України, є підставою для накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю. Професійний характер дисциплінарної відповідальності адвоката полягає як у тісному її зв'язку із виконанням обов'язків, покладених на нього законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність і Правилами адвокатської етики, так і в необхідності звітувати за свої дії, щодо законності або добросовісності яких є сумніви, перед іншими представниками своєї професії. Це підтверджується положеннями ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який передбачає можливість застосування до адвоката дисциплінарних стягнень за:

- 1) порушення вимог несумісності;
- 2) порушення присяги адвоката України;
- 3) порушення правил адвокатської етики;
- 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;
- 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;
- 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування;
- 7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом.

Головне, що пов'язує професію адвоката з іншими видами юридичних професій, — це обов'язок приватного виконавця в разі вчинення неправомірного вчинку постати перед так званим «судом своїх колег», адже до органу, уповноваженому законом накладати дисциплінарні стягнення на адвокатів, входять самі представники цієї корпорації.

9. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ДЕРЖАВНИХ ТА ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

ВСТУП ДО ЕТИКИ ДЕРЖАВНИХ ТА ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

Згідно Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» органи державної виконавчої служби та приватні виконавці здійснюють свою діяльність з дотриманням принципів: верховенства права, законності, незалежності, справедливості, неупередженості та об'єктивності, обов'язковості виконання рішень, диспозитивності, гласності та відкритості виконавчого провадження та його фіксування технічними засобами, розумності строків виконавчого провадження, співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями.

Питання примусового виконання судових рішень само по собі викликає багато етичних дилем: як здійснити таке правосуддя, за допомогою яких інструментів діяти, щоб реалізувати професійний обов'язок, проте дотриматись норм чинного законодавства та етичних принципів діяльності. Держава забезпечує етичність виконання рішень самими вимогами до виконавців: освіта, вік, стаж роботи, складання кваліфікаційного екзамену – гарантії фаховості, неупередженості та професійності. Проте етичні складові діяльності є актуальними та необхідними у їх професійній діяльності.

Етичні протиріччя виникають іноді через форму роботи виконавця – державного чи приватного. Державні виконавці виконують абсолютно всі рішення, що до них доходять, натомість приватні можуть обирати самостійно, аналізуючи такі критерії як складність, затратність, тощо. Приватний виконавець не має права виконувати всі примусові рішення, які передбачені ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження». Також впродовж першого року своєї діяльності не має право здійснювати примусове виконання рішень, за якими сума стягнення становить двадцять та більше мільйонів гривень або еквівалентну суму в іноземній валюті. Також питання фінансування гостро постає для приватного виконавця у вигляді певних попередніх затрат які будуть відшкодовані з боржника, або через залучення з авансового внеску стягувача, отже застосування власних коштів відіграють ключову роль, в той час як державний виконавець отримує гарантовану оплату від держави. Також держава регулює діяльність приватних виконавців через застосування поліції для вирішення суперечливих ситуацій, тобто включення ще однієї ланки є гарантією неупередженості, етичності з боку виконавця та юридичних гарантій з боку держави для виконання відповідних судових рішень.

Кодекс професійної етики приватних виконавців було оновлено нещодавно, так у 2021 році було внесено зміни до статуту, правила зміни членства для дисциплінарної комісії, правила для кваліфікаційної комісії та інші. Що свідчить про зміни та реагування на сучасні особливості такої

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ДЕРЖАВНИХ ТА ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

діяльності та потребу своєчасного реагування на відповідні новації соціального, етичного, економічного та правового характеру, що безупинно відбуваються у суспільстві.

ПРИВАТНИЙ ВИКОНАВЕЦЬ (англ. *Private executor*) – це суб'єкт незалежної професійної діяльності, уповноважений державою на здійснення діяльності з примусового виконання рішень, визначених законом та у спосіб і порядок, встановлений законом.

ДЕРЖАВНІ ВИКОНАВЦІ —керівники органів державної виконавчої служби, їхні заступники, головні державні виконавці, старші державні виконавці, державні виконавці органів державної виконавчої служби. Державний виконавець є представником влади, діє від імені держави і перебуває під її захистом та уповноважений державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, передбаченому законом. Державні виконавці, керівники та спеціалісти органів державної виконавчої служби є державними службовцями. Працівникам органів державної виконавчої служби, зазначеним у частині першій цієї статті, видаються посвідчення, зразок і порядок видачі яких затверджуються Міністерством юстиції України. Працівник органу державної виконавчої служби користується правами і виконує обов'язки, передбачені законом. Державним виконавцем може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту (для керівників органів державної виконавчої служби та їх заступників —не нижче другого рівня), володіє державною мовою і здатний за своїми особистими і діловими якостями здійснювати повноваження державного виконавця. В етичних питаннях керуються Наказом Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування № 158, від 05.08.2016.

ЕТИКА ДЕРЖАВНОГО ВИКОНАВЦЯ —державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування зобов'язані у своїй поведінці не допускати:

використання нецензурної лексики, підвищеної інтонації; принизливих коментарів щодо зовнішнього вигляду, одягу, віку, статі, сімейного стану або віросповідання особи; поширення чуток, обговорення особистого або сімейного життя колег, членів їх сімей та інших близьких осіб; впливу приватних, сімейних, суспільних або інших стосунків чи інтересів на його (її) поведінку та прийняття рішень під час виконання своїх посадових обов'язків; прояву будь-якої з форм дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, а також за мовними або іншими ознаками; дій сексуального характеру, виражених словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового,

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ДЕРЖАВНИХ ТА ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

службового, матеріального чи іншого підпорядкування. Державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування повинні запобігати виникненню конфліктів з громадянами, керівниками, колегами та підлеглими.

ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ – етика поведінки у реалізації професійної діяльності приватних виконавців має ґрунтуватися на правових цінностях громадянського суспільства. Поведінка приватного виконавця повинна сприяти підвищенню авторитету та суспільної довіри й поваги до професії. Приватний виконавець не може допускати дій, висловлювань і вчинків, які можуть зашкодити його репутації та авторитету професії.

ЕТИКА ЗОВНІШНЬОГО ВИГЛЯДУ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ – під час виконання своїх обов'язків приватний виконавець має дотримуватися ділового стилю одягу, але з урахуванням особливостей проведення виконавчих дій. Він повинен відрізнитись стриманістю та акуратністю. Зовнішній вигляд приватного виконавця та його манера поведінки мають викликати повагу у сторонніх осіб до нього та його професії.

ЕТИКА КОМУНІКАЦІЇ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ – у професійній діяльності приватний виконавець може використовувати письмову, усну та невербальну форми комунікації. Під час спілкування приватний виконавець має враховувати особистість співрозмовника та не допускати висловлювань, які можуть принизити його гідність.

ЕТИКА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ – відносини між приватними виконавцями мають формуватися на засадах взаємної поваги, дотримання професійних прав виконавців і гарантій професійної діяльності. Приватний виконавець має утримуватись від публічних критичних зауважень, що порушують норми спілкування, стосовно колег та органів професійного самоврядування. Приватний виконавець не повинен допускати стосовно іншого виконавця висловлювань, що принижують його честь і гідність, завдають шкоди його діловій репутації, чи поширювати свідомо неправдиві відомості про нього, членів його родини та близьких. Критика роботи колег можлива лише в межах професійного середовища приватних виконавців, не повинна виноситися на публіку і має поєднуватися з повагою, толерантністю, стриманістю і ввічливістю.

СПІЛКУВАННЯ МІЖ УЧАСНИКАМИ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ —у відносинах з учасниками виконавчого провадження приватний виконавець повинен бути стриманим, коректним і тактовним. Приватний виконавець зобов'язаний забезпечити однакове ставлення до усіх учасників виконавчого провадження, дотримуючись високих стандартів

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ДЕРЖАВНИХ ТА ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

ввічливості та поваги до їхніх прав, сприяти сторонам виконавчого провадження в реалізації їхніх прав, передбачених чинним законодавством. У відносинах із учасниками виконавчого провадження приватний виконавець зобов'язаний дотримуватись норм конфіденційності та не розголошувати іншим особам інформацію, отриману ним у зв'язку з виконанням своїх професійних обов'язків, окрім випадків, передбачених законом. Збереження конфіденційності інформації, яка стає відомою приватному виконавцю, помічникам і персоналу під час примусового виконання рішень, є обов'язком виконавця.

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ —приватний виконавець має право брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо вони не завдають шкоди його статусу, авторитету професії і не можуть вплинути на здійснення його професійних обов'язків, проте повинен уникати взаємовідносин, які можуть вплинути на його незалежність і неупередженість.

ЕТИКА ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ (далі —ДКВС України) —це система моральних норм, зобов'язань і вимог щодо сумлінного виконання службових обов'язків персоналом цієї служби, заснована на загальновизнаних моральних принципах і положеннях національного законодавства, міжнародних стандартах функціонування системи виконання кримінальних покарань. ДКВС України та її персонал служать суспільству, забезпечуючи його безпеку через гуманне поводження, застосування до засуджених та ув'язнених заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки та їх ізоляцію. Працюючи із засудженими та ув'язненими, установами, підприємствами, організаціями та громадянами, персонал ДКВС України покликаний зменшити ризик вчинення повторних кримінальних правопорушень і при цьому ставить перед собою за мету соціальну реінтеграцію правопорушень, що сприяє зміцненню суспільної безпеки та правопорядку в Україні. У цьому і полягає місія ДКВС України. Виконання кримінальних покарань, поводження із засудженими та ув'язненими потребують дотримання вимог безпеки й правопорядку з одночасним забезпеченням таких умов, що не порушують гідності людини та надають можливість займатися змістовною діяльністю з упровадження програм реінтеграції засуджених у суспільство. Усе це висуває високі вимоги до моральних якостей персоналу ДКВС України. Усвідомлюючи виняткову значимість своєї місії, з метою захищеності громадян та зміцнення їхньої довіри до ДКВС України, персонал зобов'язаний демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, що зумовлює добровільне взяття на себе більш істотних обмежень, пов'язаних із дотриманням етичних норм у поведінці як під час виконання професійних обов'язків, так і у позаробочий час.

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ДЕРЖАВНИХ ТА ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

ДОКУМЕНТИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ ДКВС — спеціалісти Служби керуються Конституцією України, Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», враховуючи положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, та ґрунтуючись на Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи (2012) 5 щодо Європейського Кодексу етики працівників пенітенціарних установ (ухваленого Комітетом міністрів 12 квітня 2012 року на 114 засіданні заступників міністрів), а також на стандартах, які містяться в рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи та стосуються пенітенціарної політики та практики, Міністерство юстиції затверджує цей Кодекс професійної етики персоналу ДКВС України, положення якого спрямовані на встановлення етичних стандартів, пов'язаних зі статусом осіб з числа персоналу ДКВС України.

КОДЕКС ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ стосується персоналу ДКВС України, до якого належать особи рядового і начальницького складу, спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами. Норми Кодексу поширюються на персонал ДКВС України, до якого належить персонал Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, навчальних закладів, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ та організацій, утворених для забезпечення виконання завдань ДКВС України. Персонал ДКВС України зобов'язаний дотримуватись цього Кодексу.

ОСНОВНІ ЕТИЧНІ ЗАВДАННЯ ПЕРСОНАЛУ ДКВС — основними завданнями персоналу ДКВС України в демократичному суспільстві, в якому діє принцип верховенства права, є:

- виконання всіх обов'язків згідно з національним законодавством та міжнародними стандартами;
- захист і дотримання основоположних прав і свобод людини, закріплених, зокрема, в Європейській конвенції з прав людини;
- забезпечення перебування всіх засуджених і ув'язнених у безпеці та умовах, які відповідають міжнародним стандартам, зокрема Європейським пенітенціарним правилам;
- повага і гарантування права громадськості на захист від злочинності;
- робота у напрямі соціальної реінтеграції засуджених через забезпечення їх можливістю змістовно використовувати свій час.

Роль та обов'язки персоналу ДКВС України щодо засуджених і ув'язнених мають відрізнятися від тих, які мають військові формування України, органи судової влади та інші правоохоронні органи. Персонал ДКВС України повинен співпрацювати з відповідними установами системи кримінальної юстиції для забезпечення мінімізації карального впливу й підвищення

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ДЕРЖАВНИХ ТА ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

ефективності застосовуваного покарання. Персонал ДКВС України повинен працювати сумлінно та з повагою ставитись до людської гідності ув'язнених, засуджених, громадськості та своїх колег, що дасть змогу забезпечити та підтримати довіру до ДКВС України. Персонал ДКВС України повинен утримуватися від будь-яких форм поведінки, що може обґрунтовано сприйматись як катування та інше нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання. Персонал ДКВС України на всіх рівнях несе персональну відповідальність за наслідки від своїх власних дій, бездіяльності або надання розпоряджень підлеглим, а також зобов'язаний завжди контролювати відповідність своїх дій закону.

ПРОФЕСІЙНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ВИКОНАВЦЯ – персонал ДКВС України повинен дотримуватись високих стандартів особистої чесності та порядності. Персонал ДКВС України повинен докладати зусиль задля підтримки позитивних професійних відносин із засудженими, ув'язненими та членами їхніх сімей. Персонал ДКВС України не повинен допускати, щоб його особисті, фінансові чи інші інтереси спричиняли конфлікт інтересів під час обіймання посади. Він несе відповідальність за недопущення таких конфліктів інтересів повинен звертатись за роз'ясненням у колізійних випадках. Персонал ДКВС України повинен протидіяти всім формам корупції. Про випадки корупції особи з числа персоналу ДКВС України зобов'язані інформувати своє керівництво та інші відповідні органи. Персонал ДКВС України повинен виконувати всі законні доручення свого керівництва, але утримуватися від виконання будь-яких доручень, які суттєво й явно порушують закон, і повідомляти про це вищестояще керівництво.

ПОВАГА ТА ЗАХИСТ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ – персонал ДКВС України повинен завжди захищати право кожного на життя. Під час виконання своїх щоденних обов'язків персонал ДКВС України повинен поважати та захищати людську гідність, забезпечувати дотримання і захист прав людини. Персонал ДКВС України за жодних обставин не повинен заподіювати, провокувати або терпимо ставитися до будь-яких актів катування та іншого нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання, включаючи випадки надання таких розпоряджень керівництвом. Персонал ДКВС України зобов'язаний поводитися із засудженими, ув'язненими, колегами та іншими особами з максимальною толерантністю та стриманістю, ввічливо та з повагою. Персонал ДКВС України зобов'язаний діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

МОРАЛЬНИЙ СЕНС ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ — Персонал ДКВС України повинен бути уважним до особливих потреб таких засуджених та ув'язнених, як неповнолітні, жінки, представники національних меншин, іноземці, особи похилого віку, особи з

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ДЕРЖАВНИХ ТА ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

інвалідністю, інші ув'язнені та засуджені, вразливі з різних причин, а також докладати всіх зусиль для задоволення їхніх законних потреб. Персонал ДКВС України повинен сприяти соціальній реінтеграції та адаптації засуджених та ув'язнених через конструктивну діяльність та індивідуальну допомогу.

СПРАВЕДЛИВІСТЬ, НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ І ВІДСУТНІСТЬ ДИСКРИМІНАЦІЇ – персонал ДКВС України повинен поважати принципи плюралізму і розмаїття й не допускати привілеїв чи обмежень засуджених та ув'язнених за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками чи виду інкримінованих їм злочинів. Персонал ДКВС України повинен усвідомлювати необхідність протидіяти та боротися з расизмом і ксенофобією, а також сприяти гендерній толерантності та запобігати сексуальним домаганням у будь-якій формі стосовно інших співробітників, засуджених та ув'язнених. Персоналу ДКВС України слід виконувати свої завдання справедливо, об'єктивно і послідовно. Персонал ДКВС України зобов'язаний використовувати об'єктивні та справедливі дисциплінарні процедури, а також дотримуватися принципу, відповідно до якого засуджені й ув'язнені, яких обвинувачено в дисциплінарному правопорушенні, вважаються невинуватими, доки їхню вину не буде доведено в законному порядку.

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДАНИХ – Інформація конфіденційного характеру, яка є у розпорядженні персоналу ДКВС України, повинна зберігатися у таємниці, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Особлива увага повинна бути приділена зобов'язанню дотримуватись принципу збереження лікарської таємниці. Збирання, зберігання і використання персональних даних персоналом ДКВС України здійснюється відповідно до принципів захисту даних і, зокрема, повинне обмежуватися обсягами, необхідними для досягнення законних і конкретних цілей. Допускається участь персоналу ДКВС України у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет чи засобах масової інформації, проте особа з числа персоналу ДКВС України не може використовувати чи поширювати наявну в неї інформацію щодо засуджених або ув'язнених, якщо вона може сприяти створенню негативного іміджу цих осіб серед громадян та в суспільстві, окрім тої, що є загальнодоступною та висвітлює їх неправомірну та незаконну поведінку.

СПЕЦІАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЛУ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ І СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ – персонал ДКВС України повинен гарантувати безпеку, поважати і захищати фізичну, статеву і психологічну цілісність усіх засуджених і ув'язнених, які перебувають в умовах ізоляції, в тому числі від нападів з боку інших

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ДЕРЖАВНИХ ТА ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

засуджених або ув'язнених, а також будь-якої іншої особи. Персонал ДКВС України не повинен застосовувати силу до засуджених чи ув'язнених, окрім у чітко визначених законом випадках і завжди лише як крайній засіб. Так само слід підходити і до застосування всіх засобів стримування. Персонал ДКВС України здійснює особистий огляд тільки у випадках, передбачених чинним законодавством, в разі крайньої потреби, не принижуючи при цьому засуджених або ув'язнених. Персонал ДКВС України повинен забезпечувати засудженим та ув'язненим регулярне та належне спілкування зі своїми захисниками та сім'ями впродовж усього строку перебування в місцях позбавлення волі. Персонал ДКВС України повинен гарантувати охорону здоров'я засуджених та ув'язнених і, зокрема, вживати негайних заходів для надання медичної допомоги в разі потреби. Персонал ДКВС України повинен забезпечувати належні санітарно-гігієнічні умови та відповідне харчування засуджених і ув'язнених. Персоналу установ виконання покарань і слідчих ізоляторів слід докладати всіх зусиль для того, щоб умови утримання відповідали вимогам відповідних міжнародних стандартів та національному законодавству. Персонал ДКВС України повинен поважати принцип презумпції невинуватості ув'язнених.

ПОВЕДІНКА ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ У ПОЗАРОБОЧИЙ ЧАС – персонал ДКВС України зобов'язаний не чинити дій і вчинків, що можуть зашкодити інтересам чи негативно вплинути на репутацію ДКВС України. Персонал ДКВС України зобов'язаний повідомити вищестоящому керівництву про будь-яке провадження, відкрите за фактом вчинення ним кримінального або іншого правопорушення. Персонал ДКВС України не може обіймати будь-які інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту) або підприємницькою діяльністю, бути у складі правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємництва або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації), якщо іншого не передбачено Конституцією або іншими законами України, зокрема Законом України «Про запобігання корупції». Персонал ДКВС України має право брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо вони не завдають шкоди статусу, авторитету ДКВС України і не впливає на його професійну діяльність, проте він повинен уникати взаємовідносин, які можуть вплинути на неупередженість і законність професійної діяльності особи з числа персоналу ДКВС України. Персонал ДКВС України не повинен підтримувати або належати до будь-якої організації, діяльності якої суперечить чинному законодавству України, інтересам кримінального правосуддя або процесу виконання кримінальних покарань. Персонал ДКВС України повинен

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ДЕРЖАВНИХ ТА ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

ураховувати, що особисті відносини та будь-які втручання не повинні впливати на поведінку персоналу чи його діяльність.

ОБОВ'ЯЗКИ НАЧАЛЬНИКІВ ТА КЕРІВНИКІВ ДКВС УКРАЇНИ

– Начальники та керівники органів і установ (далі —начальники та керівники) зобов'язані бути взірцями у питаннях етичної поведінки і працювати відповідно до цього Кодексу. Вони повинні бути прикладом для наслідування у питаннях ведення професійної, неупередженої та ефективної діяльності в кожному підпорядкованому органі або установі. Вони зобов'язані морально і психологічно підтримувати персонал, давати йому необхідні рекомендації щодо якісного виконання професійних обов'язків та мотивувати їх до професійного зростання. Начальники та керівники зобов'язані гарантувати, що їхній персонал належно виконує свої професійні обов'язки. Вони повинні реагувати на будь-яку поведінку, що порушує цей Кодекс, інформуючи про це, якщо це доречно, персонал ДКВС України, а у разі потреби інших відповідних посадових осіб. Вони повинні реагувати на будь-яку поведінку, яка не відповідає вимогам цього Кодексу, інформуючи при цьому в разі потреби й інших відповідних осіб. Начальники та керівники несуть відповідальність за забезпечення, просування і підтримку професійних стандартів, а також за створення умов для виправлення й ресоціалізації засуджених, належного поводження з ними. Начальники та керівники повинні здійснювати моніторинг і контроль за виконанням чинного законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності підлеглих, вживати заходів щодо недопущення виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів відповідно до Закону України «Про запобігання корупції».

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства і повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. У визначенні змісту поняття «ресоціалізація» вважають, що поняття «ресоціалізація» може бути ототожнена з поняттям «виправлення та перевиховання», або розглядають ресоціалізацію лише як поступову діяльність. Визначення, яке знайшло місце у Кримінально-виконавчому кодексі України, продиктоване баченням процесу ресоціалізації вітчизняними як єдиного процесу відновлення та розвитку соціально-корисних зв'язків і відносин, як у період відбування покарання, так і після звільнення, та подальша адаптація засудженого до самостійного життя на волі. Засуджені, які звільнилися з місць позбавлення волі, уявляються суспільству як такі, що втратили загальновідомі моральні цінності. Зараз домінує суспільна пасивність і навіть агресивність до засуджених злочинців, адже вони грабують, гвалтують, вбивають; їхнє місце —у в'язниці. З першого погляду це справедливо, адже злочинці повинні мати те, що заслуговують. Але, як свідчать негативні наслідки позбавлення волі, за кожним засудженим стоять соціальні відносини, яким завдається шкода. Держава, засуджуючи

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ДЕРЖАВНИХ ТА ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

деяких своїх громадян за вчинені злочини, позбавляє колишніх засуджених після відбуття ними покарання будь-якого захисту. Суспільство здебільше відвертається від них, підштовхуючи, відповідно, до протиправних вчинків. Вирішення саме цього завдання – ресоціалізації – є найбільш соціально значущим для суспільства, адже воно зацікавлене в тому, щоб злочинець не скоював кримінальних порушень не тільки в період, коли він ізольований від суспільства ґратами, але й після повернення до середовища вільних людей. Тому суспільство зобов'язане допомогти адаптуватись (пристосуватись) до середовища на волі та має бути психологічно готовим прийняти звільненого не як злочинця, а як поновлену рівноправну особистість. Соціальна адаптація осіб, звільнених із виправних установ, залежить від ефективності підготовки до звільнення та від конкретних видів допомоги після відбуття покарання. Підготовка до звільнення має починатися якомога раніше після прибуття в місце позбавлення волі. Це означає, що поводження з ув'язненими та утримування їх мають бути такими, щоб вони не почувалися вилученими із суспільства, а навпаки, розуміли, що продовжують залишатися його частиною. Тому слід залучати громадські організації та соціальних працівників до надання допомоги персоналу установ у їхній діяльності із соціальної реабілітації ув'язнених і підтримання та поліпшення стосунків ув'язненого зі своєю сім'єю та громадськими організаціями зокрема.

СПІВПРАЦЯ ОРГАНІВ ДКВС – Персонал ДКВС України сприяє співпраці з урядовими та неурядовими організаціями та громадськими об'єднаннями. Персонал ДКВС України повинен ставитись до колег з довірою та розумінням, надавати підтримку.

ПРАВИЛА ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТІВ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА – під час виконання своїх службових повноважень зобов'язані неухильно дотримуватися вимог закону та загальноновизнаних етичних норм поведінки, бути ввічливими у стосунках з громадянами, керівниками, колегами і підлеглими.

ЕТИКА ПОВЕДІНКИ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ — держслужбовець як представник публічної влади має моральний і юридичний обов'язок заявляти про наявність чи відсутність у нього конфлікту інтересів. Останній впливає із ситуації, коли службовець має приватний інтерес, тобто переваги для нього або близьких родичів та інших осіб та організацій, з якими він має або мав спільні ділові чи політичні інтереси, що впливає або потенційно може вплинути на неупереджене та об'єктивне виконання службових функцій. Любий із таких конфліктів має бути вирішений до прийняття на державну службу чи призначення на нову посаду. Законодавчо і морально обґрунтованими є прямі заборони щодо сприяння в отриманні ним якихось пільг з метою одержання благ, послуг, інших переваг шляхом використання повноважень; неправомірного втручання у діяльність інших органів (осіб) з метою перешкодити виконанню

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ДЕРЖАВНИХ ТА ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

ними своїх повноважень («шикана» як форма зловживання правом); надавання незаконних переваг особам під час підготовки і прийняття правових актів (на етапі правотворчості чи правозастосування), під час здійснення контрольної діяльності. Поширена за межами сфери державної служби практика прийняття корпоративних етичних кодексів свідчить про тенденцію розширення легалізації моральних вимог, переведення їх в область формалізованих правил поведінки.

ЕТИЧНІ ПРАВИЛА ПРАВНИКА – ґрунтуються на тому, що правники є професіоналами у галузі права, які здійснюють свою діяльність за різними юридичними спеціальностями та ставлять інтереси Закону, Правосуддя, своїх довірителів вище власних, а також прагнуть здобути повагу до Верховенства Права.

Етичні правила правника містять стандарти етичної та професійної поведінки і є обов'язковими для всіх членів Асоціації правників України, для контролю за додержанням яких створюється Етична комісія. Всі правники мають дотримуватися норм галузевих правил етики (суддів, адвокатів, прокурорів, нотаріусів тощо). У випадку, якщо певне положення Етичних правил суперечить галузевим правилам етики, застосовуються норми відповідних галузевих правил. Норми Етичних правил не підміняють норми чинного законодавства. У випадку, якщо певне положення Етичних правил суперечить чинному законодавству, пріоритет має норма закону. Дія Етичних правил розповсюджується на всі види професійної діяльності правника.

Незалежність правника полягає в тому, що він повинен зберігати незалежність і мати гарантовану можливість захищати її з метою здійснення неупередженого консультування/надання правової допомоги та/або представництва.

Правник повинен виносити своє незалежне, неупереджене професійне судження при консультуванні/наданні правової допомоги довірителю щодо ймовірності успіху його справи.

Правник завжди має підтримувати найвищі стандарти чесності, прямоти й неупередженості по відношенню до суду, своїх колег і всіх тих, з ким він вступає в професійний контакт.

Правник не повинен ставити себе в положення, коли професійні інтереси, або інтереси його довірителя вступають в протиріччя з його власними інтересами, інтересами його партнерів або іншого довірителя, якщо тільки інше не дозволено законом або, якщо це дозволено довірителем.

Правник завжди повинен зберігати конфіденційність і мати гарантовану можливість захищати її щодо справ наявних або колишніх довірителів, якщо тільки інше не вимагається або не дозволено законом або, якщо це дозволено довірителем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Anita L. Allen. The New Ethics: A Guided Tour of the Twenty-First Century Moral Landscape Hardcover, Miramax, 2004, 368p.
2. Аномія. *Велика Українська Енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%8F>
3. Біоетика / Ю. І. Кундієв // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. —К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. Т.3. —Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-35291>
4. Бірюкова А.М. Етичні аспекти діяльності помічника адвоката. *Етика правника: тези доповідей та повідомлень учасників круглого столу* / за заг. ред. Т. Б. Вільчик. Харків: Нац. юрид. ун-тім. Ярослава Мудрого, 2021. С. 10-15.
5. Вільчик Т.Б. Етичні аспекти взаємовідносин суддів та адвокатів. *Етика правника: тези доповідей та повідомлень учасників круглого столу* / за заг. ред. Т. Б. Вільчик. Харків: Нац. юрид. ун-тім. Ярослава Мудрого, 2021. С. 15-25.
6. Глушман Т. М., Моральні якості особистості як складова професійної культури майбутнього менеджера. *Науковий вісник УМО «педагогіка»*, № 2 (2016). Електронний ресурс: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/pedagogika/2_2016/%D0%93%D0%BB%D1%83%D1%88%D0%BC%D0%B0%D0%BD.pdf
7. Головіна Н.І. Етика війни: моральні дилеми військових конфліктів. *Людський потенціал у контексті сучасних соціокультурних перетворень*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 2022. URL: <http://dSPACE.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19024> (дата звернення% 15.02.2023).
8. Гусєва Влада. Формування та реалізація тактичного прийому в слідчій практиці. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. - 2018. - № 2, Т. 2. С. 151-154.
9. Добročесність та етика. Гендерні аспекти етики. Модуль 9. Організація Об'єднаних Націй. Відень, 2021. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_9_final_UKR.pdf
10. Дука О.А. Вимоги до персоналу державної кримінально-виконавчої служби України: професійний та морально-етичний аспекти *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 120-128.
11. Етика сьогодні. Електронний ресурс: <http://www.etica.in.ua/moral-nij-ideal/>

12. Етика юриста : конспект лекцій / укладач Л. В. Теліженко. Суми : Сумський державний університет, 2020. 163 с.

13. Етика. *Енциклопедія сучасної України*. В. А. Малахов, Г. Б. Марушевський, А. А. Субботін, А. М. Єрмоленко, Д. М. Годлевська, В. П. Шибіко, П. І. Косуха, В. С. Лісовий // *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. —К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. Т.9. —Режим доступу : <https://esu.com.ua/article->

14. Етика правника: збірка тез доповідей і повідомлень учасників круглого столу (21 листопада 2019 р.) / за ред. Т. Б. Вільчик, Я. О. Ковальової. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. 307 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2019/SB_Etika_pravnuka_2019.pdf

15. Етика, різноманітність, плюралізм. *Освіта заради справедливості. Серія університетських модулів*. Електронний ресурс: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_5_final_UKR.pdf

16. Желіховська Ю.В. Етика нотаріуса у сфері професійної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. № 21. С. 194-198.

17. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими
Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

18. Золотарьов В.Ф., Білосорочка С.І. Моральна відповідальність працівників органів державної влади // *Аспекти публічного управління*. №3 (17), березень 2015. С. 84-89.

19. Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: затв. наказом Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 № 158 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text> (дата звернення 05.03.2023)

20. Кондратова І.Д. Поняття суддівської етики та його співвідношення з категорією «судова етика». *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020 Вип. 3. С. 213-218 DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3.37>

21. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/> (дата звернення 17.03.2023)

22. Кодекс професійної етики приватних виконавців України: затв. рішенням Першого з'їзду приватних виконавців України від 14.11.2017 № 1 URL: <https://fakt.org.ua/uk/ethics-code/> (дата звернення 08.03.2023)

23. Кодекс професійної етики судді: затв. рішенням V з'їзду суддів України від 24.10.2002 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0004415-02> (дата звернення 08.03.2023)

24. Кодекс професійної етики персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: затв. наказом Міністерства юстиції України від

14.04.2017 № 1272/5 URL: <http://govua.in.ua/index.php/struktura/istoriya-2?layout=edit&id=898>

25. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: затв. Всеукраїнською конференцією прокурорів 27.04.2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17> (дата звернення 08.03.2023)

26. Кримінально-виконавче законодавство України. Кримінально-виконавчий кодекс України. Нормативно-правові акти. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

27. Кухнюк Дмитро. Професійна етика у віртуальному просторі. *Юридична Газета*. 22 квітня 2019 №17-18 (671-672) URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/profesiyna-etika-u-virtualnomu-prostori.html>

28. Капліна О.В. Етичні засади у діяльності слідчого підчас проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. *Етика правника: тези доповідей та повідомлень учасників круглого столу / за заг. ред. Т. Б. Вільчик*. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2021. С. 81-84.

29. Лебідь Є. О. Етичні проблеми науки і техніки : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2016. 185 с.

30. Ляшенко Р. Д., Бальковська К. І. Шикана як особливий вид зловживання правом. *Вісник Запорізького національного університету*. № 2. 2014. С. 15–21.

31. Морі Є. Що таке cancel culture та як люди знову опинилися по різні боки барикад. *Суспільне:культура*. Електронний ресурс: <https://suspilne.media/48015-so-take-cancel-culture-ta-ak-ludi-znovu-opinilisa-po-rizni-boki-barikad/>

32. Панов М. Чезаре Беккарія і його славнозвісний трактат «Про злочини та покарання» (до 250-річчя опублікування). *Право України*. 2014. №9. С. 226-244

33. Правила етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів: затв. наказ Міністерства юстиції України від 21.09.2017 № 2952/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1164-17>

34. Правила адвокатської етики: затв. звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року URL: zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17 (дата звернення 17.03.2023)

35. Правила професійної етики нотаріусів України: затв. наказом Міністерства юстиції України від 07.06.2021 № 2039/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21> (дата звернення 08.03.2023)

36. Правила етичної поведінки поліцейських: затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16> (дата звернення 08.03.2023)

37. Професійна етика юриста: навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с.
38. Професійна етика. Веб сторінка. <http://pe.ptngu.com/index.html>
39. Прохоренко Є. Соціальна аномія як фактор криміналізації суспільства // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2016. № 37. С. 142–146.
40. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон від 05.07.2012 № 5076-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>(дата звернення 17.03.2023)
41. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19/ (дата звернення 17.03.2023)
42. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 № 1296-IV, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15/>
43. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Дата оновлення 15.03.2023. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/> (дата звернення 17.03.2023)
44. Про конфлікт інтересів. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL:<https://nazk.gov.ua/uk/pokaznyku-diyalnosti-departamentu/>(дата звернення 17.03.2023)
45. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VII URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>(дата звернення 08.03.2023)
46. Про нотаріат: Закон України від 29.12.2022 № 3425-XII URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>(дата звернення 17.03.2023)
47. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>(дата звернення 08.03.2023)
48. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/>(дата звернення 08.03.2023)
49. Резніченко Г.С. Ресоціалізація осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Право та державне управління. 2019, № 4. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2019/20.pdf
50. Суддівська етика: практично-методичний посібник викладача. Київ. 2016. 273 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/Curriculum_Jud_Ethics_print.pdf (дата звернення 05.03.2023)
51. Тарасова А.М. Порушення правил адвокатської етики як підстава для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. *Етика правника*: тези доповідей та повідомлень учасників круглого столу / за заг. ред. Т. Б. Вільчик. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2021. С. 29-31.
52. . Тобота Ю. А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві: монографія. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків. 2020. 140 с.

53. Якобчук Анатолій. Моральний релятивізм —це погляд більшості з покоління Z, висновок дослідженняURL: <https://slovoproslovo.info/moralniy-relyativ-zm-tse-poglyad-b-lshost-z-pokol-nnya-z-visnovok-dosl-dzhennya/> (дата звернення 08.03.2023)